

Finnes det ikke ateister i skyttergravene?

*En kvalitativ studie av tro og livssyn under tjeneste i
Afghanistan*

Christin-Helen Vasvik

Mastergradsoppgave i religion og samfunn
Det teologiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høsten 2018

Finnes det ikke ateister i skyttergravene?

*En kvalitativ studie av tro og livssyn under tjeneste i
Afghanistan*

© Christin-Helen Vasvik

2018

Finnes det ikke ateister i skyttergravene?

Christin-Helen Vasvik

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Copy Cat, Oslo

IV

Sammendrag

Denne studiens hensikt er å undersøke hvordan veteraner som har tjenestegjort i Afghanistan mellom 2007 og 2012 har forholdt seg til tro og livssyn under tjenesten. Den tar utgangspunkt i hypotesen ”det finnes ikke ateister i skyttergravene”. Sentralt for denne hypotesen er opplevelsen av mening og mestring. Oppgavens problemstilling er ”hvordan oppleves mening og mestring under tjenesten i Afghanistan?” Jeg har konstruert to underordnede forskningsspørsmål som vil besvare dette. 1. *Hvordan vurderer veteranene mening under tjenesten?* 2. *Hvordan oppleves feltpresten som en del av tjenesten?*

For å besvare disse spørsmålene har studien en kvalitativ tilnærming. Gjennom sju intervjuer har jeg fått innsikt i hvordan veteranene tenker om de ovennevnte spørsmålene. For å analysere datamaterialet har jeg brukt teoretiske perspektiver på mening og mestring. Oppgavens hovedfunn er at den tilbakeviser den overordnede hypotesen. Det er derfor relevant å vurdere i hvilken retning oppgavens funn går og hva det uttrykker. Funnene kan forstås i lys av den religiøse endringen i Norge de senere årene. Det er derfor tatt i bruk teoretiske perspektiver på sekularisering samt forholdet mellom stat og kirke i Norge.

Analysen reflekterer at informantenes forhold til tro og livssyn i større grad handler om funksjon enn om substans. Det vil si at ettersom religionens rammevilkår er endret som følge av sekularisering forholder man seg annerledes til religion enn tidligere. Informantene viser ikke tegn til store endringer i sitt forhold til tro og livssyn etter tjenesten. Derimot handler det om en tydeliggjøring og for noen en endring i verdier og verdigrunnlag. Funnene viser til en subjektivering og privatisering av religion i sammenheng med informantenes verdigrunnlag. Kristendommen fremstår først og fremst som en samfunnsfunksjon og som kulturell identitet, fremfor dens substansielle aspekter. Oppgaven løfter blikket videre og spør dette kan ha betydning for religionspolitiske spørsmål som tidligere har tatt stor høyde for en substansiell forståelse av religion og spør om den funksjonelle siden heller bør vektlegges. Konklusjonene er basert på at de religiøse endringene i Norge har en innvirkning på hvordan religion vurderes og forstås av informantene som individer, men også som et uttrykk for det kollektive.

Forord

Jeg ønsker å starte med å si at jeg faktisk er stolt av meg selv for å ha fullført denne utdanningen og oppgaven. Som den første til å ta høyere utdanning i min familie så er dette ingen selvfølge. Derfor vil jeg takke mamma som alltid oppmuntret meg til å gjøre lekser fra barneskolen av og sa at det var viktig å lære noe.

Jeg må takke alle informantene som sa ja til å stille, det er en klisje, men oppgaven hadde ikke blitt til uten dere. I tillegg vil jeg takke de som satt meg i kontakt med informantene og videreformidlet ideen min. En stor takk går selvsagt til min veileder Hallgeir, hvis latter man hører på lang avstand, det har vært morsomt og lærerikt å ha deg som veileder. Takk til Ingvild for språkvask og andre gode innspill.

Det er mye som er sagt og ment om norsk innsats i Afghanistan. Mennesker har satt livet sitt på spill, og noen har ikke kommet hjem. Under en mastersamling vi hadde på TF våren 2018 fikk jeg vite at Nina som jeg studerte med mistet broren sin Christian i 2010, da et norsk kjøretøy ble rammet av en veibombe. Det som til nå hadde føltes litt fjernt, ble plutselig også nært. Nina sa til meg at hun synes det var viktig og fint at jeg ville skrive denne oppgaven. Det er noe jeg har tatt med meg.

Til slutt fortjener den som alltid har støttet meg og holdt meg oppe noen ord- Jonas. Du er alltid der for meg. Du sier til meg at dette kommer jeg til å klare, spesielt når jeg tviler på meg selv. Du har trøstet meg og du har oppmuntret meg. Min beste venn og kjæreste, jeg tror ikke at jeg hadde klart det uten deg. Gleder meg til resten av livet vårt sammen.

Oslo, Oktober 2018.

Christin-Helen

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	PROBLEMSTILLING	1
1.2	BAKGRUNN FOR OPPGAVEN	2
1.3	EKSISTERENDE FORSKNING	2
1.4	SENTRALE BEGREPER	4
1.4.1	RELIGIONSDEFINISJONER	4
1.4.2	KRIG ELLER VÆPNET KONFLIKT?	5
1.4.3	VETERAN ELLER SOLDAT?	6
1.4.4	UTENLANDSOPERASJON, INTERNASJONAL OPERASJON OG DEPLOYERING	6
1.5	OPPGAVENS STRUKTUR	7
2	METODE	8
2.1	DET SÆREGNE VED KVALITATIV METODE	8
2.2	BEGRENSNINGER	9
2.3	UTVALG AV INFORMANTER OG DEN FØRSTE KONTAKT	9
2.4	REFLEKSJONER RUNDT EGEN POSISJON	10
2.4.1	BETYDNING AV KJØNN	11
2.5	SELVE INTERVJUET OG INTERVJUGUIDE	12
2.6	ETIKK OG ANDRE MORALSKE SPØRSMÅL	13
2.7	INFORMERT SAMTYKKE, KONFIDENSIALITET OG KONSEKVENSER	14
2.8	TILNÆRMING TIL DATAMATERIALET	15
2.9	PRESENTASJON AV INFORMANTENE	16
3	TEORI	18
3.1	MENING	19
3.2	KILDER TIL MENING	21
3.2.1	FIRE DIMENSJONER AV MENING	21
3.2.2	Å SKAPE MENING GJENNOM SYMBOLSKE HANDLINGER	23
3.3	TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ SEKULARISERING	24
3.4	RELIGIØS UTVIKLING I NORGE	27
3.4.1	EN KRISTEN KULTURARV	29
4	KONTEKSTUELLE RAMMER: INTERNASJONALE OPERASJONER, KULTURMØTER OG FELTPRESTKORPSET	32
4.1	NORGE I AFGHANISTAN	32
4.2	INTERNASJONALE OPERASJONER OG KULTURMØTER	33
4.3	KRIG SOM MOTIVERENDE OG MENINGSGIVENDE	35
4.4	FELTPRESTKORPSET I FORSVARET	36
4.4.1	RELIGIONENS SOSIOLOGISKE FUNKSJON OG UTFORDRINGER KNYTTET TIL RELIGION I FORSVARET	39
5	ERFARINGER FRA AFGHANISTAN	40
5.1	TJENESTEN SOM MENINGSFULL	40
5.2	TJENESTEN SOM MINDRE MENINGSFULL	44
5.3	RETT TIL Å DREPE – PLIKT TIL Å DØ	47

5.4	DRØFTELSE	50
6	FORSVARETS RAMMER	52
6.1	EN INKARNATORISK PRESTETJENESTE	52
6.2	MER ENN VAFLER	56
6.3	KONGEØNSKET OG BØNN PÅ LINJA	58
6.4	HVA MENER INFORMANTENE OM FORHOLDET MELLOM RELIGION OG FORSVAR	59
6.5	ETISKE DILEMMAER	61
6.6	DRØFTELSE	62
7	VERDIER- EN SUBJEKTIVERING AV RELIGION?	65
7.1	VERDIER OG VERDIGRUNNLAG	65
7.2	SEKULARISERING OG SUBJEKTIVERING AV RELIGION	70
7.3	RELIGIONENS SOSIALE FUNKSJON	71
7.4	DRØFTELSE	72
8	KONKLUSJON	75
	LITTERATURLISTE	79
	VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV	83
	VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDE	85

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Denne oppgaven vil fokusere på meningsdannelse og opplevelsen av tro og livssyn blant norske veteraner som har tjenestegjort i Afghanistan mellom 2007 og 2012. Oppgavens overordnede hypotese er påstanden om at ”det finnes ikke ateister i skyttergravene”. Historien tilskriver dette sitatet 2.verdenskrigkorrespondenten Ernie Pyle, selv om man ikke vet med sikkerhet hvor utsagnet først startet.¹ Tanken bak dette utsagnet er at ideen om en gud eller religion gir individet mekanismer for å håndtere stressende situasjoner i livet. For å tilnærme meg hypotesen har jeg valgt å ta i bruk teori som omhandler mening og mestring. Denne type teori fokuserer på hvordan religion eventuelt fungerer som en mestringsstrategi. Norsk militær kontekst er også preget av Feltprestkorpsset som tilbyder av religiøs betjening. Da jeg startet arbeidet med denne oppgaven etablerte jeg en tentativ problemstilling som jeg arbeidet ut fra: ”*hvordan oppleves tro og livssyn som mestringsressurs blant norske veteraner?*”

Etter at intervjuene var gjennomført så jeg behovet for å justere denne.

Derfor har jeg på bakgrunn av hypotesen utarbeidet en overordnet problemstilling for å avdekke dens relevans i norsk militær kontekst, og to underordnede forskningsspørsmål for å finne ut av dette.

Problemstillingen lyder: **Hvordan oppleves mening og mestring under tjenesten i Afghanistan?**

Forskningsspørsmål 1: Hvordan vurderer veteranene mening under tjenesten?

Forskningsspørsmål 2: Hvordan oppleves feltpresten som en del av tjenesten?

¹ Wansink og Wansink, ”Are there atheists in foxholes?”, 768.

1.2 Bakgrunn for oppgaven

Jeg har alltid hatt en interesse for spørsmål knyttet til religion og det offentlige. Særlig har jeg vært opptatt av endringene i stat- og kirkeforholdet i Norge etter 2012 som ledet til den endelige delingen fra og med 1.januar 2017. Problemstillinger knyttet til religion i Forsvaret ble jeg først oppmerksom på da det i starten av 2017 ble ansatt en feltimam og en feltlivsynshumanist som skulle ivareta det religiøse mangfoldet. Det er for tidlig å gjøre en studie på hvordan militært ansatte opplever disse endringene nå og derfor måtte fokuset gå et annet sted. Jeg leste meg dermed opp på den aktuelle litteraturen knyttet til denne endringen og kom over rapporten ”Humanistisk livssynsbetjening i Forsvaret” av Norunn Kosberg.² I 2014 ble det satt til side 600.000 i statsbudsjettet og 1,4 millioner året etter, for et prosjekt som skulle vurdere behovet for religiøs betjening av andre enn tilhørere til Den norske kirke (heretter DNK). Hennes rapport var en del av dette som resulterte i de ovennevnte ansettelsene. Jeg bet meg merke i hennes refleksjoner rundt ”det finnes ikke ateister i skyttergravene” og ville se nærmere på spørsmål knyttet til dette. Det spesielle med norsk situasjon er historien med statskirke og tilhørende statistikk som tyder på sekulariseringstendenser i landet. Jeg var derfor interessert i se på hvordan dette har blitt erfart blant mennesker som har tjenestegjort for Norge. De metodiske valgene er utførlig redegjort for i kapittel 2 og de kontekstuelle rammene for Feltprestkorpset blir tatt opp i kapittel 4.

1.3 Eksisterende forskning

Før jeg startet arbeidet med oppgaven orienterte jeg meg i den eksisterende litteraturen på feltet. Jeg fant svært lite som sa noe spesifikt om hypotesen i norsk kontekst og har derfor brukt mer allmenn litteratur om religiøse endringstendenser i Norge som er redegjort for i kapittel tre. Den følgende forskningen som blir redegjort for har jeg derimot brukt for å la meg inspirere til bruk av relevant litteratur og innfallsvinkler til temaet. Jeg vil i det følgende presentere et utvalg som omhandler veteraner i Afghanistan, meningsdannelse, religiøs mestring, kristen identitetsdannelse og forskning på hypotesen ”det finnes ikke ateister i skyttergravene.”

² Kosberg, Norunn. *Humanistisk livssynsbetjening i Forsvaret*

I 2017 ble det skrevet en doktorgradsavhandling hvor Elin Gustavsen intervjuet veteraner og partnere av veteraner som har tjenestegjort i Afghanistan, om hvordan de finner mening i sine erfaringer.³ Her har den norske sosiokulturelle konteksten vært sentral for å forstå veteranenes meningsdannelse. Hennes innfallsvinkel har ligget på tre ulike tolkningsrammer: militær, samfunnsmessig og personlig, og ikke hvorvidt tro og livssyn er en del av dette, slik jeg vil fokusere på. Gustavsens overordnede argument er basert på en kulturell teori av Ann Swidler som sier noe om ”settled” og ”unsettled” kontekster i kulturer. Norge er her en ”unsettled” kultur fordi krig ikke er en naturlig del av samfunnet. Det vil si at Norge ikke har et ”cultural script” for å tolke mening i krig.

Teoretisk sett har jeg hentet inspirasjon fra en masteroppgaven om religiøs mestring blant muslimske flyktninger skrevet av Gunnar Svanholm Skogesal i 2015.⁴ Han har gjennomført kvalitative intervjuer med muslimske flyktninger hvor han fokuserer på religiøs mestring som en del av det å være flyktning. Hans fagfelt er sosialt arbeid og han kommenterer at religiøs sensitivitet i slikt arbeid er relativt nytt. I likhet med denne oppgaven anvender han en funksjonell forståelse av religion. I hans oppgave kommer det frem at troen fungerer som et meningssystem som har praktiske betydninger for informantene.

En annen masteroppgave som tematisk sett ligner min er ”Religion og norske soldater i Afghanistan” skrevet av Christian Rafoss i 2010. Han har gjennomført kvalitative intervjuer hvor han har intervjuet soldater og en feltprest, for å se om informantene har blitt mer bevisst på religion etter tjenesten i Afghanistan. Hans fokus ligger på intern og ekstern religionsrelasjon. Han konkluderer med viktigheten av forberedelser særlig i tilknytning til kulturmøtet soldatene gjør seg.

Perspektiver jeg har benyttet meg av for å si noe om kristen identitet i Norge har jeg funnet i masteroppgaven ”Et møte med de andre- et møte med oss selv” skrevet av Vebjørn Svendsen i 2010. Han har undersøkt hvordan identiteten til medlemmer av Den norske kirke utfordres i møtet med andre religioner og livssyn. Hans fokus ligger på formingen av identitet i møte med andre og hvordan ens egen religiøsitet skiller seg fra andres.

³ Gustavsen, *Constructing meaning after war*, iii-iv.

⁴ Svanholm Skogesal, ”Praktisk religiøsitet”, 1.

Det finnes en del forskning på spørsmål knyttet til den overordnede hypotesen ”det finnes ikke ateister i skyttergravene”, og særlig i amerikansk kontekst. En artikkel som tar for seg dette er ”Are there atheists in foxholes? Combat intensity and religious behavior” av Brian Wansink og Craig s. Wansink.⁵ Artikkelen baseres på en sammenligning av undersøkelser av veteraner fra 2.verdenskrig. Den første studien viste at i tilfeller hvor kampen intensiverte seg, økte også antallet veteraner som ba. Den andre studien viser at 50 år senere er det fortsatt mange soldater som er religiøse, men at dette varierer på bakgrunn av krigsopplevelsen. I tillegg viste studien at de som opplevde intensive kamper hadde større deltagelse i organiserte former for religion som kirkegang, enn de som hadde en mer positiv erfaring fra krigen.

En annen studie som er overførbart til norsk kontekst med tanke på store likheter i stat- og kirkeforhold har blitt gjort i Sverige. Denne studien gir perspektiver som viser at blant annet bønn og andre ritualer kan fungerer som en del av en mestringsprosess. Dette vil bli tatt opp igjen under analysen. Med utgangspunkt i samme hypotese som jeg opererer med har Pehr Granqvist og Jakob Moström gjort en studie på foreldre med hjertesyke barn. Den sammenlignet foreldre med syke og ikke syke barn for å se om det ga utslag på materialet. Hovedfunnet deres var at hypotesen ble motbevist og at foreldre med syke barn ikke nødvendigvis ber mer enn foreldre med friske barn. Allikevel viste det seg noen foreldre brukte bønn i situasjonen, men at de ikke knyttet dette til religiøs overbevisning, men heller som en impulshandling.⁶

1.4 Sentrale begreper

Denne oppgaven anvender enkelte begreper som kan forstås ulikt og ha ulikt meningsinnhold avhengig av hvem som leser. Under kapittel 4 hvor teori blir presentert redegjøres det for sentrale begreper som mening, mestring og sekularisering, derfor tar dette ikke plass her. Dette del-kapittelet går til andre relevante begrepsopklaringer.

1.4.1 Religionsdefinisjoner

Denne oppgaven fremhever at informantene har en funksjonell forståelse av religion fremfor en substansiell. Forskjellen mellom funksjonell og substansiell blir derfor presentert i det følgende.

⁵ Wansink og Wansink, ”Are there atheists in foxholes?”

⁶ Granqvist og Moström, ”There are plenty of atheists in foxholes- in Sweden.”

Å definere religion byr på en del utfordringer, derfor finnes det ikke en enkelt definisjon det er konsensus om. Derimot er det enklere å forklare definisjoner av religion som enten substansielle eller funksjonelle. Denne oppgaven baserer seg hovedsakelig på en forståelse av religion som funksjon. Substansielle definisjoner forsøker å si noe om hva religion er. De sier noe om innholdet i en religion og kan virke mer spesifikke enn funksjonelle definisjoner fordi de sier noe om et fenomen er religion eller ikke. Utfordringen med slike definisjoner er at de ikke fungerer så godt ved sosiale endringer ettersom de er basert på religiøse uttrykk i en gitt historisk kontekst. Dermed fungerer de bedre ved studiet av religion i mer stabile samfunn.⁷ Funksjonelle definisjoner derimot sier noe om hva religion gjør for individet eller gruppen. Hva religion *er* eller hvordan man forholder seg til tro og praksis er mindre viktig enn hva religionen gjør som en sosial funksjon. Særlig viktig er religionens funksjon som meningsskapende i en større sammenheng. Clifford Geertz er ofte forbundet med denne forståelsen av religion hvor han blant annet fremhever at:

*”people interpret events and experiences as meaningful by linking them with a larger sense of order. This larger sense of order is perceived from a religious perspective as entirely real (...) Empirically this distinction means that the content of religious beliefs and practices does not matter as long as it serves to symbolize some transcendent order to believers.”*⁸

1.4.2 Krig eller væpnet konflikt?

Problemet med betegnelsene krig og væpnet konflikt er at det må være folkerettslige prinsipper til stede for å kalle en situasjon for krig. Hvordan norske myndigheter behandlet dette spørsmålet opplevde noen av informantene som utfordrende fordi de følte ikke at deres innsats var satt pris på og redusert til noe annet. Det kom frem at de blant annet mente at dette bidro til at tjenesten kunne oppleves mindre meningsfull til der. Daværende statsminister Jens Stoltenberg kalte situasjonen i Afghanistan for ”krigsliknende handlinger.”⁹ *Krig kan forstås som ”en duell mellom to parter, der militærmaktenes rolle i ytterste konsekvens er å ødelegge motpartens væpnede styrker.”*¹⁰ Mange konflikter med vestlig innflytelse de siste 60 årene har vært preget av begrepet ”væpnet konflikt.” Det er

⁷ McGuire, *Religion, the social context*, 9-10.

⁸ Ibid, 11.

⁹ Olsen, Andersen og Tommelstad, ”Navnene på de drepte soldater offentliggjort.”

¹⁰ Rønnefeldt, ”Makt i internasjonale operasjoner.”

fordi de militære styrkene må forholde seg til mange parter og ikke bare én. Det har også være politiske mål involvert, slik som i Afghanistan hvor man gikk inn for å støtte opp under regjeringen. Bruken av disse begrepene blir også problematisert i Gustavsens PhD-avhandling som tidligere nevnt. Hennes informanter mente at fordi norske myndigheter ikke kalte det krig så opplevde de en mindre forståelse fra det norske samfunnet for hva de hadde deltatt i. Dette kommer også frem i noen av mine intervjuer.

1.4.3 Veteran eller soldat?

I det følgende har jeg fulgt begrepsanvendelsen til Gustavsens og Stortingsmeldingen ”Fra vernepliktig til veteran”, hvor veteran forstås som ”*personell som på vegne av den norske stat har deltatt i en militær operasjon.*”¹¹ Jeg ønsket å bruke dette begrepet fordi det er bredt nok til å inkludere både de som tjenestegjorde yrkestilsatt i Forsvaret og de som ikke var yrkestilsatt. De som var yrkestilsatt brukte noen ganger begrepet ”soldat” om seg selv og ”laget” eller ”troppen” de var en del av. En annen informant som ikke var yrkestilsatt, men hadde en mer analytisk stilling, brukte ordet ”soldat” om det militære personellet som ”var ute på oppdrag”.

1.4.4 Utenlandsoperasjon, internasjonal operasjon og deployering

Utenlandsoperasjon er definert som ”*militære bidrag i fredstid, stabiliseringsoperasjoner, strid mot irregulære styrker og strid mot regulære styrker.*”¹² Begrepet internasjonale operasjoner kan derimot forstås noe smalere. Dette er operasjoner hvor flere militære styrker er involvert som ved NATO-operasjoner. Ofte er målet i slike operasjoner å løse en konflikt av noe slag og er legitimert i FNs sikkerhetsråd. Dermed blir operasjonen i Afghanistan en internasjonal operasjon.¹³

Videre blir begrepet deployering brukt ved flere anledninger og henviser til ”*utsendelse og stasjonering av norske styrker og støttefunksjoner til utenlandsoperasjoner for å gjennomføre et oppdrag i utlandet i en tidsperiode.*”¹⁴ Jeg finner ikke et godt norsk ord for å uttrykke dette og bruker derfor heller deployering i de tilfellene det er naturlig.

¹¹ Forsvarsdepartementet, ”Fra vernepliktig til veteran”, 2008-2009.

¹² Heier, Kjølberg og Rønnefeldt, ”Innledning: Norge i internasjonale operasjoner”, 15.

¹³ Ibid, 15-16.

¹⁴ Forsvarsdepartementet, ”Fra vernepliktig til veteran”, 2008-2009.

1.5 Oppgavens struktur

I kapittel to blir det redegjort for de metodiske valgene knyttet til denne oppgaven. Jeg velger også å ha med en kort presentasjon av informantene. Kapittel tre gir en oversikt over det teoretiske rammeverket som ligger til grunn for den senere analysen. I kapittel fire har jeg valgt å skissere opp oppgavens kontekstuelle rammer. Disse rammene blir brukt for å gi en bakgrunnsforståelse for informantenes historier i tillegg til at jeg bruker perspektivene som en del av analysen. I kapittel fem til sju blir materialet jeg har samlet inn gjort rede for. Kapittel fem og seks har et større empirifokus enn kapittel sju som er mer teoridrevet. Kapittel fem fokuserer på meningsdannelse blant veteranene og kapittel seks ser på hvilke rammer Forsvaret ga de under tjenesten og hvordan presten var en del av dette. Kapittel sju derimot analyserer funnene fra kapittel fem og seks som motbeviser oppgavens overordnede hypotese. I kapittel 8 følger en konklusjon.

2 Metode

For å gi svar til oppgavens problemstilling har jeg valgt å bruke en kvalitativ metode. Dette kapittel vil gi en oversikt over hva dette innebærer. I løpet av prosessen vil man som forsker være nødt til å ta stilling til ulike spørsmål som kommer opp. Dette er hvilke begrensinger oppgaven har. Jeg har valgt å vie en del plass til hvordan jeg har reflektert gjennom prosessen rundt min egen posisjon og kjønn. Dette kapittelet tar også for seg typiske utfordringer knyttet til selve intervjuet og valg som må tas med hensyn til intervjuguiden. I et prosjekt som dette hvor persondata er sentralt har jeg måtte ta stilling til ulike etiske utfordringer, dette gjør jeg rede for og gir en forklaring for mine valg vedrørende dette. Avslutningsvis kommenterer jeg analyseprosessen og avgjørelser som er tatt ved presentasjon av datamaterialet. Helt til slutt gir jeg en kort presentasjon av informantene og deres alias.

2.1 Det særegne ved kvalitativ metode

Jeg har gjennomført sju dybdeintervjuer med et utvalg informanter som har tjenestegjort i Afghanistan mellom 2007 og 2012.¹⁵ Gjennom disse intervjuene har jeg forsøkt å finne frem til de ulike kvalitetene i informantens historier. Det er innholdet fremfor hyppighet som er viktig i fenomenene jeg ønsket å undersøke.¹⁶ Gjennom kvalitative intervjuer oppnår forskeren en bedre forståelse av hvordan de sosiale fenomenene som undersøkes oppleves av gitte personer. Det som kjennetegner kvalitative intervjuer er den unike kontakten som oppnås mellom forsker og informant, samt de påfølgende funnene som blir det empiriske datamaterialet som oppgaven vil baseres på.¹⁷ Funnene kan ikke karakteriseres å være representative som så, men de er allikevel representative for informantene. Essensen er ”*the actor’s point of view*”¹⁸, det vil si hvilken mening og virkelighetsoppfatning informantene innehar og velger å dele med meg. Deretter vil det være opptil meg å analysere og gjengi historiene som jeg har blitt fortalt.¹⁹

¹⁵ I utgangspunktet var tidsrammen 2007-2011, men jeg fikk en informant som hadde tjenestegjort mellom 2011 og 2012, og valgte å inkludere hans bidrag med i besvarelsen.

¹⁶ Repstad, *Mellom nærhet og distanse*, 16.

¹⁷ Thagaard, *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitative metoder*, 11-13.

¹⁸ Repstad, *Mellom nærhet og distanse*, 19.

¹⁹ Repstad, *Mellom nærhet og distanse*, 19.

2.2 Begrensninger

Ettersom intervjuene jeg har gjort har basert seg på hendelser som har skjedd for opptil 10 år siden, sier det seg selv at enkelte hendelser og detaljer kan være uklare for informantene. Jeg har derfor vært oppmerksom på at informasjonen jeg har fått ikke er helt komplett. Det handler imidlertid ikke bare om dette. I løpet av en viss tid kan minner også oppleves annerledes enn hva de gjorde der og da, ”(...) *et hovedproblem ved retrospektive intervjuer at folk lett gjenkaller fortida gjennom et filter av begreper og tenkemåter de har tilegnet seg langt senere.*”²⁰ Dette kom til syne under et av intervjuene jeg gjennomførte. Der skulle en av informantene besvare spørsmålet om hvordan han opplevde tjenesten:

”...jeg vet ikke hvorfor det er sånn jeg, men man får et litt romantisk forhold til det når man får det litt på avstand, at det var så bra og sånn, men så veit jeg det at jeg sutra og klaga når jeg var der nede... Men det er sånn soldater er, vi klager, med en gang vi slutter å klage så kan du begynne å bekymre deg.”

Ofte opplevde jeg å få svar som ”*beklager at jeg ikke husker det så godt.*” Jo lenger vi kom ut i samtalene dukket gjerne minnene opp, og noen ganger gikk informantene tilbake til et spørsmål de ønsket å svare mer utfyllende på.

2.3 Utvalg av informanter og den første kontakt

Da jeg hadde en problemstilling klar, startet jeg arbeidet med å samle informanter til oppgaven. Jeg tok kontakt med to venner av samboeren min som begge har tjenestegjort i Afghanistan på det gitte tidspunktet og spurte om de kunne tenke seg å videreformidle informasjonsskrivet mitt videre via relevante kanaler. Gjennom den første jeg tok kontakt med fikk jeg kontakt med to potensielle informanter. Den andre personen som bistod meg er fortsatt ansatt i Forsvaret og hadde vært i kontakt med Norges Veteranforbund for Internasjonale Operasjoner (NVIO) som deretter la ut en *post* på Facebook.

Før dette hadde jeg vært litt i tvil om hvorvidt jeg ville få nok informanter, men etter den dagen fikk jeg til sammen 17 henvendelser om å bidra til studien min, noe som er for mange for oppgavens øvre tak. I samråd med veileder startet jeg å velge ut informanter på bakgrunn

²⁰ Repstad, *Mellom nærhet og distanse*, 95.

av bosted og endte opp med sju²¹ som enten bodde i Oslo eller i nærheten. Dette var av praktiske årsaker med tanke på gjennomføring av intervjuene.

2.4 Refleksjoner rundt egen posisjon

Hvordan intervjusituasjonen utarter seg være avhengig av både informant og intervjuer. Forventinger til intervjuet kan blant annet være ulike fra informantens ståsted og mitt ståsted som forsker. Det er derfor viktig å opprette en form for tillit under intervjuet – uavhengig av alder, yrkesbakgrunn og kjønn som jeg kommer tilbake til under 2.4.1.²² Nærheten mellom meg og informantene mine var ikke nødvendigvis helt åpenbar. Jeg har for eksempel ingen forutsetninger for å vite noe som deres situasjon i tjenesten, og jeg har derfor gjort meg noen refleksjoner rundt forholdet mellom meg og informantene. Gjennom prosessen med oppgaven har jeg lært mye om forsvaret. Som kvinne i slutten av 20-årene var det verken obligatorisk for meg å stille på sesjon eller tjenestegjøre. Mitt forhold til militæret har derfor fremstått noe fjernt.

Derimot har mitt forhold til religion vært noe som har preget oppveksten min. Jeg vokste opp i en familie som gikk i en kristen menighet og da jeg var i skolealder bestemte foreldrene mine seg for at jeg skulle gå på skolen tilknyttet denne menigheten. Jeg har derfor alltid hatt kristendommen som en sentral del av livet mitt. Dette har utviklet seg til å bli mer en faglig interesse, enn et personlig forhold til tro i voksen alder. Jeg har nok derfor alltid vært veldig interessert i menneskers forhold til religion. Ettersom dette er min bakgrunn, opplever jeg at jeg har en fordel når jeg skal prate med mennesker som kanskje har fått et endret forhold til egen tro og andres tro. Jeg vil påstå at dette er en styrke når jeg skal forsøke å sette meg inn i situasjonen de opplevde utover en ren teoretisk tilnærming som sier noe om hvorfor folk er religiøse eller ikke, og den kompleksiteten det innebærer.

Jeg opplevde ved flere av intervjuene at informantene trodde at jeg gikk en teologisk utdanning og måtte derfor oppklare mitt ståsted ved studiene. Dette ledet ofte inn på en samtale om mitt personlige forhold til tro, hvor jeg ærlig fortalte egne tanker rundt dette. Jeg

²¹ Jeg hadde i utgangspunktet avtalt 8 intervjuer som er et anbefalt tall for en masteroppgave av mitt omfang, men en informant måtte avlyse av personlige årsaker.

²² Thagaard, *Systematikk og innlevelse*, 104-105.

ønsket ikke at det skulle handle for mye om meg, og presiserte også at ideen bak oppgaven ble til som en følge av de nylige endringene innenfor Feltprestkorpset.

Av de ulike typene intervjuopposisjoner som blir beskrevet av Brinkmann og Kvale, vil jeg plassere meg under *utforskeren*.²³ De beskriver denne intervjueren som en *kvasipsykoterapeut*, noe jeg til dels gjenkjenner meg i. I motsetning til rollen som *opinionsundersøkeren* hvor hensikten er kun å registrere meninger og holdninger, ønsket jeg å gå dypere og kunne stille spørsmål som en fremmed vanligvis ikke ville gjort. Det var situasjoner som ble følelsesladd for noen og andre situasjoner hvor jeg opplevde at jeg måtte stille flere oppfølgingsspørsmål for å grave dypere, noe Brinkmann og Kvale også omtaler som gruvearbeideren. Samtidig opplevde jeg noen informanter som fortalte om hendelser de kun hadde delt med de nærmeste, eller om utfordringer knyttet til det å komme hjem, kontrasten mellom tjenesten og hjemme i ferier, samt det å prate med de nærmeste om tjenesten.

2.4.1 Betydning av kjønn

Alle mine informanter var menn og dette kan være en metodisk utfordring i arbeidet med intervjuet og datamaterialet senere. Thagaard skriver at i intervjuer hvor forskeren er en kvinne og informanten er en mann, kan det hende at mannen benytter seg av intervjuet til å styrke sin posisjon. I mine intervjuer stilte jeg både spørsmål av personlig karakter, men også spørsmål som kan røre ved taushetsplikten deres. Derfor kan det tenkes at spørsmål som utfordrer informanten på denne måten, kan lede til at han forsøker å ta kontroll over situasjonen. Eksemplet Thagaard bruker viser til en studie med mannlige militære som kan være overførbar til min egen situasjon. Det trekkes frem at intervjuet kan bli en situasjon hvor mennene fremhever erfaringer som spiller på deres mannlige kompetanse og kvinnen som forsker kan unngå å stille spørsmål dersom det oppfattes som utfordrende.²⁴ Jeg kan nok erkjenne at det var situasjoner hvor jeg lot være å stille oppfølgingsspørsmål som jeg har tenkt over i ettertid. Dette har nok sammenheng med at det er første gang jeg gjør et kvalitativt arbeid.

²³ Brinkmann og Kvale, *Det kvalitative forskningsintervju*, 119-120.

²⁴ Thagaard, *Systematikk og innlevelse*, 106-107.

Videre skriver Thagaard at man kan få en annen informasjon som kvinne enn som mann i forskersituasjonen. Dette kan være både positiv og negativt. En mann ville kunne få informasjon som informantene kanskje kun er villig til å dele med en av samme kjønn. Det spiller også inn at intervjueren ikke har militær bakgrunn. På den måten vil jeg si at informantene har vært villige til å forklare både militær sjargong og situasjoner som er ukjente for meg. Betydningen av kjønn vil alltid være et moment å reflektere over i alt kvalitativt arbeid, enten om metoden er intervjuer eller observasjon. Det kan gi utslag på datamaterialet og selve intervjusituasjonen.

2.5 Selve intervjuet og intervjuguide

I forkant av intervjuene hadde jeg en dialog over mail eller sms med informantene om hvor det passet dem best å treffes. Jeg la frem kollokvierom på Universitetet i Oslo som et forslag fra min side, hvorpå alle takket ja til dette. Det fremstod som om dette kun var av praktiske årsaker for informantene. Jeg starter hvert intervju med en uformell samtale før lydopptakerne ble slått på.²⁵ Dette er for å gi mer informasjon om formål og kontekst for intervjuet og oppgaven som helhet.

Jeg spurte alle informantene om hvorfor de ønsket å takke ja, og på denne måten opplevde jeg at det var enklere å få i gang en samtale. De uformelle samtalene varte i alt fra 5-20 minutter, og det kom også frem informasjon her som senere ble tatt opp under selve intervjuet. Deretter forklarte jeg at intervjuet er delt inn i tre hovedtematikker, men jeg lærte etter hvert at noen ganger krysset disse hverandre. På denne måten utelot jeg å stille noen spørsmål fordi jeg opplevde dem som besvart.

Formen på intervjuene var semistrukturerte. Et semistrukturert intervju kan også gi rikere beskrivelser av informantenes opplevelser, ettersom jeg som forsker ikke ønsker å begrense for mye hvor samtalen går.²⁶ Denne fleksibiliteten opplevde jeg som hensiktsmessig fordi vi kom inn på temaer jeg ikke hadde tenkt på på forhånd, og det tok jeg med meg videre til de neste intervjuene. For eksempel innså jeg på det første intervjuet at jeg ikke kunne nok om de ulike arbeidshverdagene informantene mine hadde. Jeg valgte derfor å tilføye spørsmålet ”*Kan du fortelle meg om en typisk dag på jobb*” ganske raskt. Dette vil jeg i ettertid vurdere

²⁵ Brinkman og Kvale, *Det kvalitative forskningsintervju*, 160.

²⁶ Brinkman og Kvale, *Det kvalitative forskningsintervju*, 156.

som et godt grep fordi spørsmålet fremstår som åpent og ufarlig, men ga meg også innblikk i mer sensitive situasjoner uten at jeg spurte direkte om dette.

Selve intervjuguiden utarbeidet jeg på bakgrunn av forskningsspørsmål eller hovedtematikker som jeg baserer oppgaven på.²⁷ Brinkman og Kvale skriver at dette fører til rikere svar ettersom man benytter seg av et mer dagligdagsspråk i spørsmålsformuleringene. Jeg brukte derfor formuleringer som ”hvordan opplevde du?” eller ”kan du fortelle meg om...” for å stille så åpne spørsmål som mulig. Det er samtidig viktig å merke seg at hvordan jeg som forsker forstår svarene som blir gitt kan være annerledes eller ”gå lenger enn til *intervjupersonens selvforståelse*.”²⁸

På forhånd hadde jeg skrevet ned potensielle oppfølgingsspørsmål i intervjuguiden som jeg så for meg at kunne være relevante. Samtidig lærte jeg underveis å stille bedre spørsmål generelt i tillegg til mer spontane spørsmål. Jeg stilte også fortolkende spørsmål der jeg var usikker på om jeg hadde forstått rett.²⁹

2.6 Etikk og andre moralske spørsmål

Jeg har fra prosjektets start vært bevisst på ulike etiske dilemmaer som kunne møte meg. Jeg sendte blant annet en e-post til NSD for å forhøre meg om det var andre regler som gjaldt når jeg ønsket å intervju mennesker som er berørt av taushetsplikt. De svarte at det ikke burde være noe problem så lenge jeg holdt meg til deres retningslinjer. Etiske problemstillinger er altså noe som berører hele intervjuprosessen.³⁰

Tidlig i prosessen med å rekruttere informanter var det noen som åpnet seg mer enn andre om hvorfor de ønsket å delta. Jeg gjorde meg derfor noen tanker på forhånd dersom informantene fortalte meg historier av sensitiv karakter eller som åpenbart var følsomme for dem. Som nevnt under *refleksjon rundt egen posisjon* opplevde jeg noen ganger at jeg inntok en kvasiterapeutisk posisjon, dette påpeker Brinkman og Kvale at kan skje i situasjoner hvor samtalen blir langvarig og dreier seg rundt personlige temaer.³¹ Et annet relevant spørsmål

²⁷ Brinkman og Kvale, *Det kvalitative forskningsintervju*, 164-165.

²⁸ Ibid, 165.

²⁹ Ibid, 167.

³⁰ Ibid, 97-98.

³¹ Ibid, 107.

blir hvordan man som forsker skal reagere i en slik situasjon. Hvor langt skal man gå før man trækker over informantens intimsfære? På den andre siden kan man fremstå kald og reservert. Jeg gikk et par runder med meg selv om akkurat dette, fordi jeg er et følelsesmenneske og var redd for hvordan jeg eventuelt ville reagere under intervjuene.

Spesielt én informant sa eksplisitt at han ikke hadde fortalt meg om visse hendelser dersom det ikke hadde vært for konfidensialiteten som samtalen innebar. Med dette følte jeg på et stort ansvar og tillit. Dette var et intervju som jeg opplevde svært sterkt, men beholdt forskerrollen i situasjonen, og bearbeidet heller informasjonen i etterkant i samtale med veileder.

2.7 Informert samtykke, konfidensialitet og konsekvenser

I tillegg til mine egne refleksjoner rundt etikk, er det også etiske retningslinjer jeg har måtte følge som en del av det å gjøre et kvalitativt forskningsprosjekt. Dette innebærer informert samtykke, konfidensialitet og vurdering av konsekvenser for informantene som deltar.

Thagaard presiserer at disse etiske retningslinjene ”*definerer rettighetene til deltakere i forskningsprosjekter og forskerens ansvar overfor deltakerne.*”³² Informert samtykke innebærer at informantene har fått tilstrekkelig med informasjon rundt prosjektet.³³ Ved starten av hvert intervju delte jeg ut informasjonsskrivet som beskriver målet for oppgaven, opplysninger om hvordan datamaterialet ville bli håndtert, muligheten for å trekke seg og at all informasjon vil bli anonymisert. Jeg informerte også om at de kunne lese gjennom transkripsjonen i etterkant av intervjuet, men kun to takket ja til dette. Avslutningsvis signerte alle samtykkeskjema i henhold til NSDs retningslinjer. Ettersom intervjusituasjonen gir en del informasjon om personlige forhold, må dette behandles konfidensielt. I arbeidet med transkripsjonen har jeg bevisst anonymisert navn og arbeidsplasser for å sikre en etisk forsvarlig forskningspraksis.³⁴ Thagaard kommenterer også en utfordring jeg har møtt på i analyseprosessen.

”Vi kan imidlertid oppleve dilemmaer mellom hensynet til deltakernes anonymitet og hensynet til å fremstille resultatene på en måte som oppfyller kravene til pålitelighet og etterprøvnbarhet. Metodisk sett er det riktig at vi presenterer deltakere i

³² Thagaard, *Systematikk og innlevelse*, 27.

³³ Ibid, 22.

³⁴ Ibid, 24.

*overenstemmelse med det inntrykket vi har fått i løpet av prosjektet. Men etisk sett er det viktig å skjule deltakernes identitet.*³⁵

Noen av hendelsene som har blitt fortalt har kunnet være ekstra kraftfulle eller gode på å forklare visse situasjoner. Allikevel har jeg valgt å utelate det helt fra sluttresultatet, fordi det involverer flere personer og kan derfor være identifiserbart overfor informanten, og jeg må også tenke over at de ikke har bedt om å være en del av forskningen. Andre historier har jeg heller beskrevet mer generelt og dermed ikke knyttet det opp til en enkelt informant.

I tillegg til informert samtykke og konfidensialitet må forskeren også vurdere om arbeidet kan ha negative konsekvenser for de som deltar. Dette innebærer at man må beskytte integriteten til hver informant. Tolkningen jeg gjør i analyseprosessen er mine egne og på bakgrunn av faglig teori som ofte kan være ukjent for de som deltar. Konsekvensen av dette er at deltakere kan føle seg fremmedgjort i sluttresultatet.³⁶ Jeg ønsker derfor å påpeke at jeg har reflektert over dette i analyseprosessen. På den ene siden er det noen utsagn og holdninger jeg har valgt å utelate fordi det ikke oppfattes som avgjørende for å illustrere et argument. Jeg har tatt dette valget fordi jeg tror at noen sitater kan oppfattes feil isolert sett. Uansett vurderer jeg dette dithen at det ikke vil være utslagsgivende med hensyn til konklusjonen. På den andre siden er det viktig å erkjenne at mine tolkninger av intervjuene kan forstås som misoppfattet av informantene, men at jeg etter beste evne har forsøkt å fremstille datamaterialet så redelig som mulig.

2.8 Tilnærming til datamaterialet

Jeg har benyttet både en induktiv og deduktiv tilnærming til datamaterialet. Før jeg startet intervjuene leste jeg teori som jeg antok var relevant for problemstillingen. I ettertid har jeg sett at noe teori har vist seg å ikke fungere like godt og jeg har måtte finne annen teori for å supplere de perspektivene jeg fant. På en side opplevde jeg å være godt forberedt til intervjuene og at teorien la et solid grunnlag for utarbeidelsen av intervjuguiden. Samtidig kan det være negativt i retning av at jeg kunne la meg styre for mye av teorien under analyseprosessen. Noen funn i oppgaven har kommet av at jeg har måtte se på materialet med

³⁵ Thagaard, *Systematikk og innlevelse*, 25.

³⁶ Thagaard, *Systematikk og innlevelse*, 26-27.

nye øyne. Denne fremgangsmåten kan best kjennetegnes som induktiv ved at jeg har utviklet teoretiske perspektiver med bakgrunn i materialet.³⁷

Jeg valgte å bruke en temasentrert tilnærming til datamaterialet og startet med å kode intervjuene etter de var ferdig transkribert. Ved å anvende temaanalyse går man i dybden på de enkelte temaene som viser seg i materialet. Utfordringen med temaanalyse er at meningsinnholdet kan forsvinne dersom man ikke knytter det opp til en kontekst.³⁸ Som nevnt under 2.7 har jeg valgt bort noen historier i analysen. Det er også fordi jeg opplever at det vanskelig lar seg forklare uten mer helhet, og dersom jeg skulle presentert helheten hadde det ikke vært etisk forsvarlig overfor informantenes anonymitet.

Thaagard kommenterer at koding er nyttig i analyseprosessen for å utheve meningsinnholdet.³⁹ Jeg var på forhånd ute etter temaer som *mening, mestring, verdier, møte med annen kultur og prest*. Dermed var det enklere for meg å lete etter aktuelle temaer da jeg gikk gjennom teksten. Noen ord og uttrykk gikk igjen hos informantene, som *jobb og kristne verdier*. På bakgrunn av dette foretok jeg en induktiv tilnærming til materialet ved å bruke deres egne ord og uttrykk for å forankre det empirisk. Det er ikke alltid like synlig hva materialet sier noe om og derfor skrev jeg det Thagaard kaller for analytiske ”memos”. ”*Når vi skriver kommentarer i løpet av analysen, får vi innspill til å reflektere over hvordan vi kan forstå meningsinnholdet i teksten.*”⁴⁰ Jeg skrev to lengre tekster om henholdsvis informantens eget forhold til tro og livssyn, og opplevelse av mening under tjenesten. Tekstene valgte jeg å strukturere og dele opp etter hver av informantene for å se etter om det var åpenbare mønstre. På denne måten oppdaget jeg det som vil vise seg å være et sentralt funn: At det var åpenbare forskjeller mellom yrkestilsatte militære og ikke yrkestilsatte militære.

2.9 Presentasjon av informantene

Kriteriene jeg satt opp for å delta i studien var at personen skulle ha tjenestegjort i Afghanistan mellom 2007-2011, dette ble senere endret til 2012 som jeg redegjorde for innledningsvis. Alle informantene er menn, hvorav tre er i starten av 30-årene og resten mellom 50 og 60 år. Jeg kunne så klart stilt med flere kriterier, som for eksempel type stilling

³⁷ Thagaard, *Systematikk og innlevelse*, 184.

³⁸ Ibid, 171.

³⁹ Thagaard, *Systematikk og innlevelse*, 153.

⁴⁰ Ibid, 153-154.

veteranene hadde under tjenesten, men jeg valgte å holde det åpent for å se hvor mange henvendelser jeg fikk først. At jeg ikke har undersøkt en spesifikk yrkesgruppe gir også utslag på materialet. Som analysen vil vise var det visse forskjeller blant de som var yrkestilsatt og ikke på den tiden de tjenestegjorde i forsvaret. De som ikke var yrkestilsatt tjenestegjorde i kapasitet av sin yrkesbakgrunn, som for eksempel IT-relaterte yrker og ingeniør. Alle hadde gjennomført førstegangstjeneste, noen var innrullert i heimevernet og andre hadde vært innom befalsskolen. Navn som står i den endelige besvarelsen er hentet fra en oversikt fra Statistisk sentralbyrå over mest populære navn på 1970-tallet i Norge.⁴¹ Årsaken til dette er at informantene er født et sted mellom 1950 og 1990, så derfor falt valget på et tiår midt i mellom. Jeg presenterer informantene i rekkefølgen jeg gjennomførte intervjuene.

1. Frode
2. Stian
3. Kjell
4. Tor
5. Hans
6. Dag
7. Tommy

⁴¹ Statistisk sentralbyrå, ”50 mest populære navn i 1970-1979.”

3 Teori

For å se nærmere på oppgavens hypotese og problemstilling, velger jeg å skissere opp teoretiske perspektiver på mening og mestring. Hypotesen går ut fra en antagelse om at stressende situasjoner kan lede til tap av mening. En potensiell konsekvens av dette er at individet snur seg til høyere makter for å mestre dette. Mestring er en del av en slik prosess hvor mening blir forsøkt gjenopprettet av individet.⁴²

Crystal L. Park som har forsket på mening og religion som meningsgivende rammeverk, påpeker at *”meaning appears particularly important in confronting highly stressful life experiences, and much recent research has focused on meaning making (i.e., the restoration of meaning in the context of highly stressful situations)*.⁴³ De teoretiske perspektivene jeg redegjør for i dette kapittelet vil derfor bli anvendt for å se nærmere på stressende situasjoner for informantene, hva de anser som meningsfullt, om de opplevde tjenesten som meningsfull og hvordan de eventuelt håndterte tap av mening eller mindre meningsgivende situasjoner. Jeg bruker disse perspektivene spesielt i kapittel fem hvor mening og mestring i tjenesten er hovedtema. For å analysere informantenes uttalelser der anvender jeg Crystal L. Park og Kenneth Pargament for å drøfte hvordan de forholder seg til dette. Dette kapittelet presenterer også arbeidet til Tatjana Schnell som er nyttig for å vurdere hvilke kilder til mening som er viktige for informanten. Som vi skal se er det noen meningskilder som er i større grad knyttet til positive mestringsprosesser.

Funnene i oppgaven reflekterer i stor grad en generell religiøs utvikling vi ser i Norge og derfor er det naturlig å inkludere perspektiver på dette. Sekularisering som prosess og tilhørende teorier blir deretter gjort rede for. Utviklingen av sekularisering i Europa og Skandinavia blir omtalt som et tilfelle som skiller seg ut. En sentral teoretiker her er Grace Davie som argumenterer for typiske utviklingstrekk i land som har hatt tradisjon for statskirke og hvordan dette påvirker innbyggernes forhold til kirken. Jeg viser også til en studie gjort for å sammenligne Danmark og Sverige for å vise overførbarhet til norsk kontekst. Avslutningsvis vender jeg blikket mot utviklingstrekene i Norge som tyder på en privatisering av religion med vekt på felles verdier og identitet. Kapittel seks og sju vil i hovedsak analyseres på bakgrunn av dette.

⁴² Torbjørnsen, ”Religiøs mestring”, 127.

⁴³ Park, ”Making Sense of the Meaning Literature”, 257.

3.1 Mening

Når vi spør etter hva som gir mening i en situasjon, ser vi etter noe utenfor det som fremtrer umiddelbart og håndfast for individet. Det har lenge blitt forsket på hvordan mennesker søker mening og hvorfor man har et behov for å tilskrive situasjoner mening. Det mest typisk utsagnet som flere sikkert kjenner seg igjen i er ”*hva er meningen med livet?*”.

Meredith McGuire skisserer opp et mer banalt eksempel som det å miste jobben sin.⁴⁴ Dette kan forklares i bakgrunn med bedriftens behov, men allikevel kan man ha behov for å forklare det som følge av ”en større mening med det hele.”

Hva mennesker oppfatter som meningsfullt i hverdagen behøver ikke å tilskrives grandiose forklaringer grunnet i filosofiske betraktninger. Alle informantene mine beskrev hva de oppfattet som meningsfullt med mindre komplekse forklaringer. Å bli far ga en ny mening for en av informantene mine, andre snakket om utdanning, jobb, sosiale relasjoner og det å være til nytte for andre.

Meredith McGuire definerer mening slik, ”*meaning refers to the interpretation of situations and events in terms of some broader frame of reference.*”⁴⁵ Det vil si at mening forstås ut fra et større meningssystem eller rammeverk. Et meningssystem blir til gjennom sosialiseringsprosesser hvor man har en tendens til å inneha samme meningssystem som de nærmeste relasjonene man har. Det kan også bli utfordret til tider hvor man blir stilt overfor ulike meningssystemer å forholde seg til, noe McGuire skriver at er typisk for det moderne samfunnet. Videre forklarer hun at hvor effektivt et slikt system er avhenger også av om det er en del av et større samfunnet fordi man som individ plasserer seg i en større sammenheng. Dette knyttes opp mot et individs følelse av identitet.

*”The individual selects subjectively meaningful interpretations of events and experiences from the larger interpretive scheme provided by the meaning system, and that personally held meaning system informs the individual’s sense of self.”*⁴⁶

⁴⁴ McGuire, *Religion, the social context*, 26.

⁴⁵ *Ibid*, 26.

⁴⁶ *Ibid*, 30-31.

Crystal L. Park, professor i psykologi, har på bakgrunn av flere teorier om mening og mestring har kommet frem til noen perspektiver som er relevante for meningsdannelse. Dette innebærer begrepene global mening og situasjonsbetinget mening. ”*Global meaning refers to individuals’ general orienting systems consisting of beliefs, goals and subjective feelings.*”⁴⁷

Globale overbevisninger kan bestå av oppfatninger om hva som er rettferdig, sammenhenger i livet og forutsigbarhet. Typisk mål er forhold, kunnskap, jobb og religion, disse vil være rangert i et hierarki alt ettersom hva individet anser som viktig. Subjektive følelser som en del av definisjonen er diskutabelt, i følge Park. De subjektive følelsene henger sammen med følelser om meningsfullhet som er knyttet opp mot hvorvidt man ser sine handlinger i livet som målrettet. Den situasjonsbetingede meningen derimot sier noe om prosessene og utfallet av en stressende situasjon hvor den globale meningen blir utfordret. ”*Situational meaning refers to meaning in the context of a particular environmental encounter.*”⁴⁸

Begrepene global mening og situasjonsbetinget mening blir nødvendige for å forstå følgende prosesser for meningsdannelse og mestring.

(1) Alle innehar et orienteringssystem som er et rammeverk for å forstå og tolke situasjoner i livet. Dette kaller hun for global mening. (2) I situasjoner der den globale meningen blir utfordret må man vurdere hvilken mening til den gitte situasjonen har. (3) Deretter vil individet oppleve en lavere eller høyere grad av stress alt ettersom hvor mye den vurderte meningen avviker fra dens globale mening. (4) Dersom graden av stress oppleves høy, vil man bli satt i en prosess med å skape mening for den aktuelle situasjonen. (5) I denne prosessen vil man forsøke å jevne ut forskjellene mellom ens globale mening og den situasjonsbetingede meningen. (6) Om man lykkes med dette, vil det gi individet bedre forutsetninger for å håndtere stress fremover.⁴⁹

Prosessene knyttet til situasjonsbetinget mening er basert på arbeidet til Kenneth I. Pargament som blir beskrevet nedenfor.

For å forstå prosesser som leder til mestring har Pargament basert seg på en kognitiv og atferdsmessig prosessmodell utarbeidet av Richard S. Lazarus. Mestring blir definert slik:

⁴⁷ Park, ”Making Sense of the Meaning Literature”, 258.

⁴⁸ Ibid, 258.

⁴⁹ Park, ”Making Sense of the Meaning Literature”, 257-258.

”Constantly changing cognitive and behavioral efforts to manage specific external and/or internal demands that are appraised as taxing or exceeding the resources of the person”⁵⁰

Det vil si at mennesket fungerer som et handlende subjekt og anvender de underbevisste forsvarsmekanismer som oppstår i stressende situasjoner til en bevisst adferd for å tilpasse seg.⁵¹ Pargament definerer religion med substansielle og funksjonelle perspektiver. Han mener at religion er en prosess etter *”a search for significance in ways related to the sacred.”*⁵²

Det religiøse er ikke alltid til stede i alle delene av mestringsprosessene, men kan komme til syne på ulike måter. Prosessen kan være utløst av noe religiøst og følgende vurderinger av situasjonen kan være basert på troen om Guds vilje. Dersom hendelsen ikke samsvarer med ens orienteringssystem kan mestringsaktiviteter hjelpe dette. Religiøse mestringsaktiviteter kan være bønn eller deltagelse på gudstjeneste. Utfallet av mestringsaktiviteten kan være religiøst, det kan blant annet fortone seg som endringer i religiøs tro. Siste del er vurderingen av mestringsprosessen og hvorvidt religion opplevdes hensiktsmessig som en del av dette.⁵³ Det er ikke gitt at en slik prosess bare har et positivt utfall. Pargament har undersøkt dette og identifisert positiv religiøs mestring som å søke hjelp fra Gud eller finne styrke i religion. Negativ religiøs mestring vil fremtre som en opplevelse av å bli straffet av Gud eller tvile på Gud.⁵⁴

3.2 Kilder til mening

3.2.1 Fire dimensjoner av mening

Tatjana Schnell er psykolog og har forsket på mening og kilder til mening. Hun har utarbeidet et spørreskjema ”SoMe- Sources of meaning and meaning in life questionnaire” og på bakgrunn av dette har hun identifisert 26 kilder til mening som blir underordnet plassert i

⁵⁰ Torbjørnsen, ”Religiøs mestring”, 129.

⁵¹ Ibid, 129.

⁵² Ibid, 130.

⁵³ Torbjørnsen, ”Religiøs mestring”, 130.

⁵⁴ Ibid, 131.

fire ulike dimensjoner. Begrepene som benyttes i spørreskjemaet er basert på en hierarkisk modell av mening med fem nivåer som alle er avhengig av hverandre for å skape mening.⁵⁵

Schnells fire dimensjoner av mening⁵⁶

1. Selvtranscendering

1a. *Vertikal transcendering*, det vil si en orientering mot en åndelig eller immateriell makt. ”*Det er Guds vilje.*”

1b. *Horisontal transcendering*, det betyr at man tar ansvar for mennesker og saker utover det som angår en selv. ”*Å leve miljøvennlig og bærekraftig for fremtidens generasjoner.*”

2. Selvaktualisering

Forbedre og utfordre egen kapasitet. ”*Jeg prøver alltid å bli bedre.*”

3. Orden og struktur

Holder seg til testede verdier og praksis som har vist å holde vann. ”*Jeg liker tradisjoner.*”

4. Velvære og relasjoner

Setter pris på gode relasjoner og det som er bra i livet. Det være seg privat og på jobb. ”*Jeg går langt for å dyrke nære forhold.*”

På bakgrunn av dette har Schnell vurdert hvilke av de ulike meningskildene som gir størst grad av meningsfullhet og funnet ut at jo flere meningskilder en person kan relatere seg til, jo høyere grad av mening blir oppnådd. Hun har sett på tetthet og mangfold av bredden i mening. Tetthet svarer til antall meningskilder og mangfold til de ulike dimensjonene som igjen representerer kildene til mening.⁵⁷ Videre er det funnet ut at generativitet er den meningskilden som oftest er forbundet med en høy grad av meningsfullhet og er representert innenfor alle meningsdimensjonene nevnt ovenfor.

”With generativity being a genuinely self-transcending commitment, these findings corroborate the meaning-making potential of committing oneself to objectives beyond

⁵⁵ Schnell, ”The sources of meaning”, 483-486.

⁵⁶ Schnell, ”Individual differences in meaning making”, 668-669.

⁵⁷ Ibid, 667-668.

*one's immediate needs ... an ability and willingness to selftranscend will enhance the probability of actually living a meaningful life.*⁵⁸

Generativitet handler om å inneha en skaperevne, det vil si at individet gjør handlinger som kan bli verdsatt selv etter ens død. Med andre ord kan det beskrives som det å bry seg om fremtiden og konsekvenser for fremtidige generasjoner.⁵⁹

3.2.2 Å skape mening gjennom symbolske handlinger

For mange mennesker er ritualer en viktig form for samspill, og dens form og innhold kan inneha en symbolsk mening. Ritualisering kan også forstås som sentralt for å mestre utfordringer i livet. Former for ritualisering kan være individuelt eller kollektivt. En individuell form for ritualisering kan være bønn og gudstjeneste en kollektiv form. Ritualbruk er ikke bare forbeholdt religiøs praksis. Det kan også ta form som noe mer allment, som igjen gir mening og struktur for den som utfører det. *”Begrepet symbol kan forstås som et tegn som er tillagt verdi, eller- sagt litt annerledes- er bærer av mening (...) Det meningsbærende ved symboler kan dermed forstås som relatert til selve det å knytte eller holde noe sammen.”*⁶⁰

I sammenheng med situasjoner som oppleves utfordrende og uoversiktlige kan symboler være en bærer av mening. Med hensyn til religion og religiøse symboler kan det forstås som en etablering av kosmos. Dersom vi ser til Peter Berger, mente han at religion var ”den formen for menneskelig virksomhet hvorigjennom det opprettes et hellig kosmos.”⁶¹ Teoretikere som Rudolph Otto forstod religion som noe hellig, som skilte seg fra det profane eller verdslige. Religion har dermed blitt forstått som en motsetning til det kaotiske og uoversiktlige. Utrykk for religiøsitet i form av ritualer og symboler kan oppleves som en trygghet i utfordrende situasjoner. Det kan også fremme en følelse av fellesskap.⁶² Som vi skal se under delkapittel 3.4 har det vært tendenser til endring med hensyn til religiøs praksis og ritualisering.

⁵⁸ Ibid, 672.

⁵⁹ Schnell, ”Individual differences in meaning making”, 671.

⁶⁰ Danbolt og Stifoss-Hansen, ”Ritualisering: Å skape mening gjennom symbolske handlinger”, 203-204.

⁶¹ Ibid, 204.

⁶² Ibid, 205.

*”Mennesker blir mer interesserte i visse religiøse uttrykk slik som ritualer, symbolhandlinger og estetiske praksiser. Disse knyttes entydig til et individuelt realiseringsprosjekt, og hele bildet kan forstås som en indikasjon på postmodernitet.”*⁶³

En annen sentral teoretiker er Émile Durkheim som mente at *”wherever there is social cohesion, it is expressed religiously.”*⁶⁴ Selv om deler av arbeidet hans har blitt kritisert i etterkant for å blant annet tingliggjøre samfunnet, så brukes fortsatt perspektivene hans i dag. Det er særlig i sammenheng med kollektive religiøse ritualer at Durkheim er nyttig. Han mente at slike ritualer var bevarende for samfunnet og skapte samhold. Han hadde en funksjonalistisk forståelse av religion som er relevant for denne oppgaven. Religiøse ritualer blir dermed forstått som en del av det kollektive som gir individer en følelse av samhold i den større gruppen de er en del av.⁶⁵

3.3 Teoretiske perspektiver på sekularisering

Sekularisering er en vanlig karakteristikk av den religiøse utviklingen i vesten. Den etymologiske utviklingen av ordet sekularisering og lignende ord som sekulær og sekularisme stammer fra det latinske ordet *saeculum* som betyr ”denne tidsalderen”. Senere utviklet dette seg til *saecularizatio* som refererte til en munk som forlot klosteret. Under reformasjonen ble begrepet brukt om de protestantiske seierherrene som tok kirkeeiendommer. Den siste utviklingen av ordet fant sted i Vest-Europa på 1800-tallet hvor det ble brukt i politisk retorikk for å fjerne religiøs innflytelse over offisielle institusjoner og det er denne forståelsen som er overførbart til hvordan ordet fortsatt brukes i dag.⁶⁶

Det finnes ulike teorier knyttet til sekularisering. Tidlige teoretikere mente at religion ville miste sin innflytelse på ulike samfunnsnivåer parallelt med moderniseringen. Senere har man sett at dette nødvendigvis ikke er tilfellet. Det er mulig å dele sekulariseringsteorier inn i tre grupper. Den første ser på differensiering eller løsrivelse mellom religion og ulike områder i samfunnet. Områder som politikk, økonomi og utdanning blir mer spesialisert og religion får mindre innflytelse over de ulike sektorene i samfunnet. En større privatisering av religion er

⁶³ Ibid, 211.

⁶⁴ McGuire, *Religion, the social context*, 197.

⁶⁵ Ibid, 197-198.

⁶⁶ Gorski og Altinordu, ”After Secularization?”, 60.

den andre måten å se det på, det vil si en nedgang i organisert religion. Det tredje teoretiske perspektivet handler om hvordan religion får mindre oppslutning blant mennesker. Sentralt er argumentet om modernisering som også hevder at folk blir fremmedgjort overfor tradisjonelle syn på religion. Det er størst enighet blant teoretikere om den første type teori som innebærer differensiering. Differensiering kan også finne sted på individnivå, det Dobbelaere omtalte som *compartmentalization*. Det vil si at for eksempel politiske holdninger på individnivå ikke har så mye til felles med ens religiøse overbevisninger.⁶⁷

Sosiologen Grace Davie har forsket på den sekulære utviklingen i Europa, som på mange måter skiller seg fra resten av verden. Europa har lenge vært preget av statskirker som har vært med på å forme kulturen i de respektive landene. Samtidig har Europa opplevd en sterk innvandring fra land i Sør med en annen kulturell og religiøs bakgrunn enn majoriteten av europeere. Davie argumenterer for at Europa er sterkt preget av en kulturell arv med kristne kirker i mangfold som et tydelig symbol. Hun peker også på at flere aspekter av livet er preget av den kristne tradisjonen, for eksempel at søndag for mange er en fridag og at kalenderåret følger kristne høytider.⁶⁸ Hvordan mange europeere forholder seg til religion i hverdagslivet derimot har Davie forklart som ”vicarious religion”. Det betyr at selv om religion ikke er en stor del av det daglige livet for mange mennesker, er det viktig ved blant annet overgangsritualer som dåp, bryllup og særlig dødsfall.

Hun definerer vicarious religion slik: ”... *the notion of religion performed by an active minority but on behalf of a much larger number, who (implicitly at least) not only understand but, quite clearly, approve of what the minority is doing.*”⁶⁹

”Vicar” betyr å gjøre noe på vegne av noen andre, altså ”vikarierende”. Ideen om at den religiøse minoriteten utøver religionen på vegne av andre, som siste del av definisjonen innebærer, påpeker Davie at er mer kontroversiell.

“Religion, it seems, can operate vicariously in a wide variety of ways: churches and church leaders perform ritual on behalf of others; church leaders and churchgoers believe on behalf of others; church leaders and

⁶⁷ Botvar, ”Endringer i nordmenns religiøse liv”, 11-12.

⁶⁸ Davie, ”Is Europe an exceptional case?*”, 248.

⁶⁹ Davie, ”Is Europe an exceptional case?*”, 248.

*churchgoers embody moral codes on behalf of others; churches, finally, can offer space for the vicarious debate of unresolved issues in modern societies.*⁷⁰

Davie trekker frem ritualer rundt begravelse som det tydeligste europeere holder fast på. Ritualer rundt fødsel og bryllup har derimot sammenlignet med begravelser ikke like stor etterspørsel blant de etablerte kirkene. Det som gjør europeisk kontekst såpass ekstraordinær er tradisjonen med statskirker. Statskirkene er eller har vært finansiert via skatt som befolkningen betaler. Deltagelse i kirken har også gått fra å være mer eller mindre en forpliktelse til noe man velger selv. En annen faktor er innvandring fra land med muslimsk majoritet. Dette har blant annet påvirket hvordan stater har måtte forholde seg til religion i den offentlige sfæren på en helt annen måte enn tidligere, som bidrar til å utfordre synet på forholdet mellom religion og politikk.⁷¹

Phil Zuckerman skisserer i sin artikkel "Why are Danes and Swedes so irreligious" tre sosiologiske forklaringer på hvorfor dansker og svensker anses som noen av de minst religiøse landene i verden. Perspektivene til Zuckerman vil være nyttige ettersom Norge har, i likhet med Danmark og Sverige, lenge hatt tradisjon for statskirke. Svenskene har ikke siden 2000 hatt offisiell statskirke, men i likhet med danskene betaler de fortsatt kirkeskatt, døper barna sine i kirken og bruker kirken for andre overgangsritualer i livet.⁷² Den første forklaringen baseres på Rodney Stark og hans samfunnsøkonomiske teori. Samfunn som har tradisjon for én statssubsidiert religion vil oppleve at interessen for denne religionen avtar. Derimot vil samfunn som er preget av flerreligiositet erfare et større engasjement i religion. Påstanden som følger er derfor at statssubsidierte religioner blir late fordi de ikke må kjempe opp befolkningens oppslutning. Et argument mot denne teorien er *rational choice theory* og at de nordiske kirkene ikke nødvendigvis har et absolutt monopol på religion.⁷³ Det andre argumentet går ut på at mennesker som lever i sikre samfunn er mindre religiøse. Ifølge dette vil samfunn som opplever for eksempel fattigdom, arbeidsledighet og andre usikre aspekter tendere til å være mer religiøse. Karl Marx argumenterte også for denne teorien som mente at religion ble anvendt som en trøst i vanskelige situasjoner. Norge, Sverige og Danmark har alle til felles at de betegnes som rike land med gode velferdstjenester. Dette betyr også at

⁷⁰ Davie, "Is Europe an exceptional case?*", 249.

⁷¹ Ibid, 249-255.

⁷² Zuckerman, "Why are Danes and Swedes so irreligious?", 55.

⁷³ Ibid, 57-59.

avstanden mellom rik og fattig er svært liten sammenlignet med andre lignende land. Den tredje forklaringen viser til en høy andel kvinner i arbeid. Forskning viser at kvinner i motsetning til menn er mer religiøse og har også tradisjonelt sett vært den som har holdt den religiøse interessen oppe i familien.⁷⁴ Det er også mulig å peke på fraværet av behovet for et kulturelt forsvar for landene, og forholdet mellom høyere utdanning og påfølgende lavere oppslutning til religion. Behovet for at kulturelt forsvar har potensialet til å endre seg i fremtiden med tanke på økt innvandring er noe Zuckerman viser til.⁷⁵ Dette i likhet med hva Davie kommenterer om endringer i forholdet mellom stat og kirke som en konsekvens av innvandring.

3.4 Religiøs utvikling i Norge

Norge har som nevnt lenge vært dominert av én religion, samtidig har Den norske kirke (DNK) hatt monopol som institusjon. Dette monopolet har de senere årene blitt utfordret av andre tros- og livssynssamfunn og har gjort det mer naturlig å stille spørsmål til Den norske kirkes plass i det norske samfunnet. Statistikken viser en generell nedgang i antall medlemmer av DNK, samtidig som den viser en økning av medlemmer til tros- og livssynssamfunn utenfor DNK og en økning i antall ikke-medlemmer av noe slikt samfunn. Selv om det er metodiske utfordringer knyttet til slik statistikk, som ikke alltid viser seg å være korrekt, viser den en generell tendens i samfunnet som helhet.⁷⁶ Ulla Schmidt argumenterer for at den religiøse pluraliseringen i Norge er med på å utfordre det kirkelige hegemoniet som lenge har eksistert. Konsekvensen av dette er at DNK ikke lenger er et selvskrevent rammeverk i nordmenns liv.⁷⁷ Hun argumenterer også for at det er mulig å heller snakke om en ”*subjektivering, humanisering og eventuelt individualisering av religion enn nødvendigvis sekularisering.*” Med dette viser hun til en endringstendens hvor religion i større grad handler om å finne personlige uttrykk og erfaringer fremfor å hevde at det er absolutte sannheter. Det legges særlig vekt på verdispørsmål hvor slike problemstillinger omtolkes fra å oppleves som noe man må adlyde, til å være noe som heller ivaretar moralske spørsmål av generell karakter. Dette er mest synlig blant yngre generasjoner.⁷⁸

⁷⁴ Ibid, 59-61.

⁷⁵ Ibid, 62-63.

⁷⁶ Schmidt, ”Norge: et religiøst pluralistisk samfunn?”, 25-27.

⁷⁷ Ibid, 42-43.

⁷⁸ Schmidt, ”Religion i dagens Norge: sekularisert? privatisert? pluralisert?”, 198-199.

”Religionens mulighet til å bety noe for verdimeslig utforming av menneskets liv og av samfunnet generelt er derfor i stigende grad knyttet til dens evne til å formidle idealer og verdier som kan overbevise som moralske hensyn og ikke bare som religiøst begrunnede leveregler.”⁷⁹

Endringene i individuell religiøsitet legger dermed mindre vekt på det institusjonelle og det kollektive. På denne måten kan vi også snakke om en endring i hvordan nordmenn former religion i dagliglivet, enn å ensidig legge fokus på en nedgang i religiøsitet.⁸⁰ Religionens innflytelse på samfunnsplan kan også synes å være mangesidig. På en side har ikke religion noen direkte innflytelse på rettslige eller politiske beslutninger, men det er andre sider ved det norske samfunnet hvor særlig kristendom preger i stor grad.⁸¹ Selv etter stat og kirke startet prosessen med å skille lag, har fortsatt DNK en særstilling som trossamfunn og kristendommen er fortsatt en del av den norske Grunnlovens verdigrunnlag som er nedfelt §2.

FNs menneskerettighetserklæring av 1948 og Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 1950 har hatt implikasjoner for norsk lov og religionspolitikk. Dette inkluderer blant annet religion- og livssynsfrihet, rettigheter for minoriteter og vern mot diskriminering.⁸² Fra 1969 har andre tros- og livssynssamfunn utenfor DNK hatt rett på støtte på lik linje med DNK som en type ”kompensasjon”.⁸³ Hvordan staten forholder seg til slike spørsmål sier noe om hvilken religionspolitikk Norge har. I norsk tilfelle synes det å være at religionspolitiske spørsmål ofte dreier seg om DNK som majoritetskirke versus andre tro og livssyn. Som vist i innledningskapittelet blir det argumentert for hensynet til tros- og livssynsminoriteter når det gjelder religiøs betjening i Forsvaret.

Den nordiske konteksten med statskirker blir på et vis unikt i sekulariseringsdebatten. Kirkene har relativt høye medlemstall til tross for en generell lav deltagelse gjennom tiden, allikevel har en distansert tilhørighet til kirken vært en ryggrad i hvordan nordmenn har forholdt seg til religion og ikke minst kirken. Schmidt skriver at dette er et sentralt kjennetegn ved religion i Norge, men at dette kan forandres i fremtiden. Hun påpeker at det i

⁷⁹ Schmidt, ”Religion i dagens Norge: sekularisert? privatisert? pluralisert?”, 199.

⁸⁰ Ibid, 199.

⁸¹ Ibid, 202-203.

⁸² Plesner, *Religionspolitikk*, 85-87.

⁸³ Ibid, 45.

norsk tilfelle vil være for snevert å bruke én teori for å forklare den religiøse utviklingen. Dette er fordi forholdet mellom det sekulære og religion i Norge er såpass sammensatt.⁸⁴

3.4.1 En kristen kulturarv

Identitet

Med bakgrunn i den omformulerte paragrafen "*Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv*" i Grunnloven, og Stålsett-utvalgets utredning, argumenterer tidligere biskop Finn Wagle for at dette må ses i et kultur- og sivilisasjonsperspektiv, fremfor et tros- og livssynsperspektiv. Han viser til en diskusjon i Danmark rundt det danske kulturgrunnlaget, hvor hovedargumentet ligger i viktigheten av å ha en tydelig kulturtradisjon i møte med nye kulturer, med andre ord i møte med innvandrere som har en annen kulturbakgrunn. Videre mener Wagle at eksemplet fra Danmark kan forstås i norsk perspektiv også. At kristendommen kan ses på todelt. Det kan være tro og religiøs praksis på den ene siden, men at det også i sin forlengelse kan være en kulturell faktor.⁸⁵ Otto Krogseth har også påpekt at kirken er med på å gi samfunnet en kulturell identitet; han kritiserte Bakkevig-utvalgets manglende perspektiver på kirken som innehaver av denne rollen. Han vektlegger det funksjonelle aspektet av religion og mener i likhet med Wagle at religion i et samfunnsperspektiv kan differensieres i to aspekter. Trospektivet er noe man velger individuelt, men kultur- og tradisjonsaspektet er en del av en ubevisst felleskultur og dermed vanskeligere å velge bort.⁸⁶

Begrepet "kristen arv" kan forstås i et kulturperspektiv som noe tilstedeværende og som et "stykke felleseie". I forlengelse av dette har kristendommen vært den tydeligste kulturskaperen i Norge. I forbindelse med verdiparagrafen mener Wagle at bruken av ordet "arv" gjør at det ikke bare snakkes om ulike verdier uten grunnlag, men at "*det handler om hvordan verdiene er nedfelt gjennom folkets liv og historie fra generasjon til generasjon og i dag lever videre som den dype klangbunn i vår kultur.*"⁸⁷

En større del av denne kulturarven er også kirkene som blir beskrevet som identitetsmarkører i samfunnet. Det vises blant annet til oppmøtet rundt Oslo domkirke i forbindelse med 22.juli.

⁸⁴ Ibid, 203-204.

⁸⁵ Wagle, "Norge- et fler-religiøst, kristent land?", 317-318.

⁸⁶ Krogseth, "Kirken som kultur- og tradisjonsbærer- og statskirken", 57-60.

⁸⁷ Ibid, 322-323.

I denne sammenheng beskrives kirkerommet som et naturlig møtested på tvers av tro- og livssyn.⁸⁸

Anne Stensvold trekker også frem at religion har med identitet å gjøre i artikkelen ”Vår kirke” som er skrevet i lys av Bakkevig og Gjønnes-utvalgets innstilling om å dele stat og kirke. ”Religion og religiøs tilhørighet angår ikke bare dype eksistensielle spørsmål. Det har også gjøre med det selvbildet man møter omverden med.”⁸⁹ Hun henviser til en undersøkelse som viste at det var ”en sammenheng mellom sterke nasjonalfølelser, lav religiøs aktivitet og ønsket om at statskirken skal opprettholdes.”⁹⁰ Den nasjonale identiteten ses dermed i lys av oppslutning til statskirken. Hun fremhever i liket med Davie at det er en majoritet av passive medlemmer i statskirken. De passive medlemmene er de hun mener at har en sterkest oppslutning til konseptet statskirke fordi ”så lenge statskirken forblir statlig har alle, uansett graden av religiøst engasjement, rett til å være medlem.”⁹¹ Stensvold kaller kirken i dette hensynet for en serviceinstitusjon fordi de passive medlemmene er hovedsakelig opptatt av at kirken skal være der.⁹²

Verdier

Da boken ”Endring og tilhørighet: Statskirkespørsmålet i perspektiv” ble skrevet i 2006 var ennå ikke statskirkespørsmålet avklart i Stortinget. Ulla Schmidt kommer her med noen perspektiver på hvordan kirkeordningen kan henge sammen med verdigrunnet i Norge. Jeg inkluderer disse her fordi jeg anser de som relevante for den videre analysen.

Verdier sier noe om hvilke ”formål eller goder en mener det er viktig å realisere i størst mulig grad. Å si at noe har verdi betyr vanligvis at en ønsker seg så mye som mulig av det.”⁹³

Men verdier er ikke alltid knyttet til etiske vurderinger, selv om det ofte brukes i den konteksten. Schmidt viser til at når ordet ”verdi” brukes i sammenheng med grunnlag eller forankring i folket dreier dette seg om formål som samfunnet anser som sosialt anerkjent. Felles verdier i et samfunn sier dermed noe om hvordan man ser for seg at samfunnet skal utvikle seg.

⁸⁸ Wagle, ”Norge- et fler-religiøst, kristent land?”, 326.

⁸⁹ Stensvold, ”Vår kirke”, 288.

⁹⁰ Ibid, 289.

⁹¹ Ibid, 290.

⁹² Ibid, 292.

⁹³ Schmidt, ”Kirkeordning og verdifelleskap”, 150.

Émile Durkheim mente at moral og verdi var et produkt av samfunnsmessig utvikling, og at deres funksjon var å beskytte samfunnet fra oppløsning, som et ”lim”. En kritikk mot dette er at makt og kontroll er mer sentralt for å holde et samfunn sammen enn felles verdier. Ulla Schmidt innvender at denne kritikken kan være nyttig for å forstå debatten om verdigrunnlag på en annen måte. Hun skriver at diskusjon om verdier kan ha den funksjon at det sier noe om hva som forener et samfunn, gjennom felles forestillinger.⁹⁴

”I dette perspektivet er ikke felles verdier integrerende fordi de motiverer og forplikter mennesker or organisasjoner til faktisk å handle og opptre på en bestemt koordinert måte. De integrerer i kraft av å være forestillinger ”vi” deler om hva vi har felles. Uavhengig av hvorvidt slike verdier faktisk preger våre handlinger og måten vi innretter våre samfunnsinstitusjoner på, å fungerer de som en form for ”symbolsk selvrepresentasjon”, der vi som samfunnsborgere eller innbyggere definerer ”hvem vi er”. ”⁹⁵

Hvordan verdier dannes skjer både på individ- og samfunnsnivå. På denne måten kan en gitt samfunnsgruppe utvikle sitt verdsett som opprettholdes mellom personinteraksjon, via kulturelle inntrykk og andre sosialiseringprosesser. Utfordringen med å se på kirken og religion som verdidistributør er at verdier også produseres på andre arenaer. Dermed må sammenhenger mellom kirkeordning og samfunnets verdier forstås som en del av et komplekst sett med sosiale og kulturelle forutsetninger. Samtidig er det mulig å se på verdigrunnlag som noe ”nedfelt og ’avleiret’ i de formål og goder som preger og ligger under viktige samfunnsinstitusjoner og lovgivning.”⁹⁶ Dette perspektivet gir anledning til å forstå samfunnsinstitusjoner som et uttrykk for felles verdier ettersom de er såpass avgjørende for felleskapet.

”I så fall kan en spørre om en kirkes og en kirkeordnings betydning for felles verdier ligger i å ha vært med på å prege slike grunnverdier i samfunnsinstitusjoner og dermed påvirke forutsetninger og betingelser for befolkningens ’liv og levned’.”⁹⁷

⁹⁴ Ibid, 151.

⁹⁵ Ibid, 152.

⁹⁶ Ibid, 153.

⁹⁷ Ibid, 153.

4 Kontekstuelle rammer: Internasjonale operasjoner, kulturmøter og Feltprestkorpsset

Dette kapitlet vil ta for seg de kontekstuelle rammene som er nødvendige for å forstå informantenes fortellinger som blir presentert og analysert i kapittel 5-7. Jeg vil starte med å gi en kort oversikt over Norges bidrag i Afghanistan og deretter ta for meg problemstillinger rundt kulturforståelse i internasjonale operasjoner som denne. Utfordringer knyttet til kulturmøter i Afghanistan var noe flere informanter kom inn på i samtalene våre og som i flere tilfeller ga utslag for vurdering av egne verdier, tro og livssyn. Etersom oppgavens fokuserer på meningsdannelse under tjenesten vil det være relevant å si noe om hvordan krig være motiverende og meningsgivende i seg selv. Jeg ønsker også å redegjøre for historien til Feltprestkorpsset og si noe om sammenhengen mellom religion og militærmakt.

Avslutningsvis vil jeg ta opp noen aktuelle problemstillinger knyttet til Feltprestkorpsset og religion som en del av Forsvaret. Gjennom en induktiv tilnærming til datamaterialet mitt har jeg sett mønstre som tilsier at informantene opplever Forsvaret som en meningsramme i seg selv. Derfor gjør jeg også rede for hvordan Forsvaret som institusjon kan bidra til en økt meningsdannelse blant veteranene

4.1 Norge i Afghanistan

Norges deltagelse i internasjonal operasjoner har blitt et større anliggende for Forsvaret i løpet av de siste 20-30 årene i sammenheng med NATOs operasjoner.

Norsk innsats i Afghanistan var basert på tre mål. Det første var å bidra med støtte til USA og NATO, dette allianseaspektet kan regnes som det viktigste. Det andre var å redusere tilstedeværelsen av terror i Afghanistan, og det tredje var å kunne bygge opp landet igjen og gi det afghanske folket de demokratiske verktøyene som trengs for stabilitet.

Før NATO gikk inn i Afghanistan hadde landet vært i krig i omtrent de siste førti årene.

Konsekvensen av dette var fattigdom, dårlig infrastruktur, svakt regime som følgelig slet med maktkamper og opprørsgrupper. Taliban var en av disse opprørsgruppene og styrte store deler av Afghanistan fra 1996. Som et resultat av al-Qaidas angrep på USA 11. september 2001 ble Atlanterhavspakten artikkel 5 tatt i bruk. Fordi al-Qaida holdt til i Afghanistan på dette

tidspunktet var det starten på et utstrakt internasjonalt engasjement hvor blant annet Norge var involvert. Operasjonen fikk navnet *Operation Enduring Freedom* (OEF). De første bidragene fra Norge var mineryddere og senere spesialstyrker. Ettersom Taliban ikke hadde offisiell makt lenger etter invasjonen snudde en del av målsettingen med oppdraget. Fra 2001 var det satt i gang tiltak for gjenoppbyggingen av Afghanistan og *International Security Assistance Force* (ISAF) var en del av dette. Norges bidrag gikk gradvis over til ISAF fra 2003.⁹⁸

Norsk innsats var mest synlig i det som het Provincial Reconstruction Team (PRT) Meymaneh i Faryab og tok over ledelsen der i 2005. Norge bidro også med en Quick Reaction Force (QRF) som opererte som støtte til de forskjellige PRT-ene i nord. Andre bidrag var i Kabul og Norge støttet også med utdanning og trening av de afghanske militære. PRT Meymaneh ble avsluttet i 2012 og ISAF to år senere.⁹⁹

Norge var tolv år i Afghanistan og mistet ti personer under denne tiden.¹⁰⁰

4.2 Internasjonale operasjoner og kulturmøter

I internasjonale operasjoner er mellommenneskelige relasjoner en sentral del. Dermed blir kulturforståelse et vesentlig element for de som tjenestegjør. Jeg vil ta utgangspunkt i hva Peter Shaw Wilhelmsson skriver om dette i boken ”Norge i internasjonale operasjoner: Militærmakt mellom idealer og realpolitikk”. Det kan også nevnes at Wilhelmsson har tjenestegjort som feltprest i Afghanistan. For mange innebærer forberedelsene før deployering en opplæring i kultur og potensielle etiske dilemmaer som kan oppstå. Utfordringer knyttet til kulturelle motsetninger kan forsås på flere nivå, men det kan være mest hensiktsmessig, særlig for denne oppgaven, å se på det fra individnivå.¹⁰¹

For å kunne si noe om hva kulturforståelse og utfordringer knyttet til dette kan være, må vi først si noe om hva kultur som begrep innebærer. Kultur kan kjennetegnes ved verdier og normer som berører personlige forpliktelser og si noe om identitet på individ- og

⁹⁸ Gustavsen, Lien og Tollefsen, *Norsk deltakelse i internasjonale operasjoner 1990–2015*, 28-30.

⁹⁹ Ibid, 31.32.

¹⁰⁰ Ibid, 33.

¹⁰¹ Wilhelmsson, ”Kulturforståelse i internasjonale operasjoner”, 211

kollektivnivå. I tillegg blir kultur til over tid, noe som gjør at man ofte snakker om kulturhistorie eller arv. Kultur er heller ikke noe fastsatt og må derfor forstås som mottagelig for endringer. Disse delene som en kultur består av kan oppfattes som en referanseramme hvor individer plasserer sitt liv innenfor.¹⁰²

Wilhelmsson skriver at kulturmøtet som oppstår idet soldaten står på bakken kan ses fra tre perspektiver. ”Den lokale kulturen i det aktuelle operasjonsområdet, den norske soldatens militære kultur og kulturen som den norske soldaten bærer med seg fra sin sivile og private sfære i lokalmiljøet der han eller hun selv er vokst opp.”¹⁰³ Rollen som soldat innebærer dermed flere sider og kan dermed by på utfordringer. En soldat skal i sin ytterste konsekvens være den som trekker av på et våpen og ha respekt, ansvar og lojalitet mot det militære systemet han eller hun er en del av. Den andre siden ved soldatrollen er det mellommenneskelige, hvor man inntar en annen kultur og andre menneskers levemåte med den respekten og ydmykheten det medfører. Som norsk soldat er man en del av en militær profesjonsidentitet som har implikasjoner for bruk av militærmakt i internasjonale operasjoner. Militærmakten kommer til uttrykk ved at soldaten både besitter og er militærmakten¹⁰⁴

”Norsk profesjonskultur bygger på fire kriterier, også kalt profesjons-attributter. Ett av attributtene handler om at profesjonsutøveren identifiserer seg med yrket sitt på en slikt måte at arbeidsoppgavene blir den stor del av soldatens identitet.”¹⁰⁵

Soldaten skal overholde Forsvarets kjerneverdier som er *respekt, ansvar og mot* og gjøre det til en del av verdigrunnlaget og identiteten soldaten tar med seg. Dette inngår i grunnlaget for profesjonsidentiteten som utgjør en felles referanseramme for alle soldater. For å si noe om kulturforståelse og utfordringer rundt dette, kan det være nyttig å forenkle kulturuttrykk i hovedtyper. Ulike kulturtyper kan identifiseres ved å for eksempel se på hva som vekter høyest, om det er individet eller det kollektive. Noen kulturer er preget av nærhet fremfor avstand, andre er karakterisert av skam eller skyld. Svært mange kulturer er også sammensatt av ulike etnisiteter som hver har sin kultur. I Afghanistan er dette tilfellet og dermed blir en

¹⁰² Ibid, 214-215.

¹⁰³ Ibid, 214.

¹⁰⁴ Ibid, 211-213.

¹⁰⁵ Ibid, 213.

forenkling av virkeligheten å skulle snakke om afghansk kultur som en størrelse.¹⁰⁶ Når jeg videre skal si noe om kulturmøter og bruker uttrykket afghansk kultur, er dette for en språklig forenkling. Det er allikevel mulig å si noe i korte trekk om Afghanistan for å få et innblikk i kulturen.

”Afghansk kultur vil vi kunne kjenne igjen som en skamkultur, hvor kollektivets ære avhenger av den ære og aktelse enkeltindividet har og får av dem utenfor egen familie, slekt, klan og landsby.”¹⁰⁷

Afghansk kultur skiller seg dermed på mange måter fra den norske. Gjennom et kulturmøte hvor motsetninger blir tydelig er det rimelig å påstå at ens egen identitet og adferd blir utfordret. Soldaten innehar både en sivil og en militær identitet. Den militære identiteten er et produkt av lang trening hvor kulturforståelse og etiske problemstillinger knyttet til dette er en del av det.¹⁰⁸ En viktig faktor for å oppnå fred, argumenterer Wilhelmsson, er at soldatene må bevisstgjøres og utdannes på kulturforståelse som forutsetning for dette.¹⁰⁹

4.3 Krig som motiverende og meningsgivende

Noen av spørsmålene jeg stilte informantene mine var om motivasjonen deres for å dra til Afghanistan og hvorvidt de opplevde tjenesten som meningsfull. Det kan virke fremmed at en krigssituasjon, som involverer å ta liv på den ene siden og frykten for eget liv på den andre siden, kan være meningsfull. Allikevel sender statsleder sine innbyggere til krigssoner og i andre farlige situasjoner. Det oppleves også motiverende for de som utfører tjenesten. I det følgende vil jeg redegjøre for hvorfor det kan være slik med utgangspunkt i boken ”Militæretikk” som brukes på Forvarets stabsskole. For å forstå de meningsfulle sidene ved krig og motivasjon for å delta, kan vi se til hvilke myter og fortellinger som er knyttet til nettopp dette. Det handler derfor ikke bare om politikken som ligger bak avgjørelsen til krig og væpnede konflikter, men også om de verdiene og holdningene som er viktige for en nasjon. Gjennom myter og fortellinger kan man forme en felles identitet, i tillegg til å skape forbilder som speiler sentrale verdier i kulturen. Det må også være en klar fiende eller

¹⁰⁶ Ibid, 217.

¹⁰⁷ Ibid, 218.

¹⁰⁸ Ibid, 218-219.

¹⁰⁹ Ibid, 222.

fiendebilde som blir en del av meningen for å sende folk i krig. Det oppstår dermed en spenning mellom en felles identitet på den ene siden og fienden på den andre siden. I dette hensynet er det også vanlig å opprette myter om fienden man møter.¹¹⁰

Å drive eller å delta i krigshandlinger kan også ses på som en iscenesettelse av en virkelighet.

”Gjennom uniformer, flagg, faner, musikk, parader, opptog, drill, ritualer og innøvde formasjoner, flammende, karismatiske taler av nasjonens leder, skapes en emosjonell tilleggsdimensjon.”¹¹¹

Ingen av disse elementene er betydningsløse for den enkelte soldat – de er dermed med på å skape en ramme rundt den virkeligheten krig er. *”Symbolene og ritualene peker mot fortellingene, fortellingene forklarer og gir mening til symbolene og ritualene.”¹¹²*

I nyere tid er for eksempel kameratskap, eventyrlyst og spenning identifisert som motivasjoner for å tjenestegjøre. For mange handler det dermed ikke om patriotiske årsaker som typisk blir forklart av myter. Imidlertid er det ikke slik at myter forsvinner helt, det er også mulig å forstå dets innhold som endret av tiden.¹¹³

4.4 Feltprestkorpset i Forsvaret

Som tjenestegjørende for Norge blir hverdagens rammer endret. Dette får konsekvenser for individers frihet noe som kommer spesielt til syne i krigssituasjoner. Personer som tjenestegjør får dermed sin tros- og livssynsfrihet sterkt begrenset. Feltprestkorpset kan i dette hensynet anses som en operasjonalisering av fri tros- og livssynsfrihet. Allikevel er innvendingen mot denne institusjonen vært argumentet om en favorisering av kristendommen som majoritetsreligion i Norge.¹¹⁴

¹¹⁰ Brunstad, ”Krigens dramaturgi- om myter og etikk”, 16-17.

¹¹¹ Ibid, 18.

¹¹² Ibid, 18.

¹¹³ Ibid, 20-21.

¹¹⁴ Lunde og Rolfsen, ”Religiøst mangfold og militær enhet: Geistlig betjening og etikkopplæring i et pluralistisk forsvar, 73-74.

I 2008 ble det vedtatt av Tillitsmannsordningen i Forsvaret (TMO) at man ønsket seg et religionsnøytralt Forsvar. Det vil si like muligheter til utøvelse av religion for alle, for å styrke religionsfriheten. Feltprestkorpset har en dobbel forankring og funksjon. FPK er forankret i organisatorisk i Forsvaret på den ene siden og Den norske kirke på den andre. Samtidig som feltpresttjenesten skal utføres for de som tilhører DNK skal de også tilrettelegge for militært personell som tilhører andre religioner og livssyn. Som nevnt innledningsvis, under delkapittel 1.2, har det skjedd endringer innenfor Feltprestkorpsets struktur siden 2008. Eventuelle endringer blir dermed et strukturelt spørsmål for religiøs betjening, men samtidig et spørsmål om religionens plass i Forsvaret.¹¹⁵ Først blir det gjort rede for Feltprestkorpsets historie i Forsvaret og deretter tar jeg opp noen utfordringer knyttet til religion i Forsvaret og hvilken sosiologisk funksjon religion har. Dette gjelder særlig Kongeønsket og bønn på linja, som senere blir et tema under intervjuene.

Militæret og religion har historisk sett hatt tette bånd i de fleste kulturer. En forutsetning for kristningen var bruk av militærmakt, hvor religion var med på å legitimere kongemakten. Religion og militærmakt var integrerte størrelser som var bundet sammen via mening, ideologi og struktur. Sammenkoblingen ble også videreført etter reformasjonen da Norge var under dansk styre. Da Norge fikk egen Grunnlov i 1814 ble den lutherske staten videreført og båndet mellom religion og staten var forholdsvis tett. Det religionspolitiske systemet i Norge ville passet godt inn under en ”konfesjonell modell” hvor religionsfrihet ikke var et mål. Andre trosretninger enn den lutherske var ikke tillat og det gjaldt også i Forsvaret. Endringer begynte å skje utover 1800-tallet og i 1845 kom Dissenterloven som åpnet for andre kristne trossamfunn. Dette fikk også konsekvenser for verneplikten slik at medlemskap i statskirken ikke lenger var en forutsetning. Videre mot unionsoppløsningen i 1905 skjedde det en gradvis sekulariseringsprosess mellom kirke og stat, men mest i form av strukturelle endringer. Den ideologiske relasjonen var fortsatt tilstede, spesielt som en del av strømningene mot unionsoppløsningen.¹¹⁶

Etter 1. og 2.verdenskrig ble det mer fokus på behovet for en endring innen kirkens forhold til forsvar. Som en følge av krigen hadde også selve begrepene nasjon, forsvar og kirke endret seg i sammenheng med behovet for en nasjonal konsensus. Omsorg for forsvarets

¹¹⁵ Lunde, ”Religiøst mangfold og militær enhet.”

¹¹⁶ Lunde og Rolfsen, ”Religiøst mangfold og militær enhet: Geistlig betjening og etikkopplæring i et pluralistisk forsvar”, 59-61.

personell både i fred- og krigstid kom til uttrykk i Innstilling fra Forsvarskommisjonen av 1946: ”Den siste krigen aga erfaring for at kulturell og religiøs virksomhet også må inn i den almene omsorg for personellet.” Følgelig ble Feltprestkorpset (FPK) etablert i 1953.

En annen konsekvens, særlig etter 1. verdenskrig, var en utbredelse av pasifisme i samfunnet. Dette gjaldt også innad i kirken. Vernepliktsloven ble også endret hvor den allmenne verneplikten for prester forsvant, men man måtte derimot tjene som feltprest i Forsvaret.¹¹⁷

Feltprestkorpset, i likhet med det øvrige samfunnet, har måtte forholde seg til en endring i det religiøse landskapet. Med en økende livsynsspluralisme ble det særlig på starten av 90-tallet diskutert hvordan man skulle forholde seg til etniske minoriteter. Fra Forsvarets verdigrunnlag i 1998 sies det at etikken er forankret i den kristne og humanistiske tradisjonen, men står også at Forsvaret ønsker å gjenspeile at det norske samfunnet er mangfoldig av kulturer og livssyn. Det ble også iverksatt tiltak for å øke rekrutteringen blant personer med innvandrebakgrunn samme år.¹¹⁸

Den kanskje mest sentrale oppgaven for prestene har vært etikkundervisning også kalt ”prestens time”. Som følge av at Forsvaret har i økende grad vært med på internasjonale operasjoner har fokuset på moral blant soldatene blitt mer skjerpet. Fra og med 2008 ble ”prestens time” utviklet til et studiepoenggivende fag kalt ”Etikk og militærmakt”. Utredningen om religiøs mangfold i Forsvaret peker på ulike spørsmål knyttet til hvorvidt det bør være presten eller andre utenforstående som kan og bør ha en slik undervisning. Det legges her vekt på at presten deployeres sammen med besetningen, og vil derfor kunne ha en større nærhet og autoritet i møte med de erfaringene man tilegner seg på oppdrag. Det pekes også på at en offiser med etikkfaglig bakgrunn vil kunne ha samme funksjon, men at en sivil akademiker derimot ikke vil kunne ha samme autoritet. I denne sammenheng vektlegges den militære erfaringen til den enkelte underviser.¹¹⁹ Vektlegging av militær erfaring var noe som informantene mine trakk frem som sentralt i hvordan de forholdt seg til feltpresten under tjeneste. Dette vil jeg komme inn på i analysen senere.

¹¹⁷ Ibid, 62-63.

¹¹⁸ Ibid, 65.

¹¹⁹ Ibid, 95-97.

4.4.1 Religionens sosiologiske funksjon og utfordringer knyttet til religion i Forsvaret

Spørsmål knyttet til religion i Forsvaret tilskrives forståelsen av Forsvaret som utøver av en legitimert voldsmakt på vegne av staten. I dette hensynet kan religion forstås som å legitimere militærmakt. De senere årene har sammenhengen mellom religion og vold blitt særlig diskutert med hensyn til terror. Samtidig kan tilstedeværelsen av religion operere som et kritisk korrektiv til militærmakten, og utfordre verdimeslige prioriteringer, samt være en pådriver for etiske diskusjoner knyttet til bruk av vold.¹²⁰

Som beskrevet under 4.4, må religionens plass i det norske Forsvaret forstås i et historisk perspektiv. Det byr allikevel på noen utfordringer særlig i konteksten av et samfunn som kjennetegnes ved en økt religiøs pluralisme.

Bruken av religiøse ritualer i den militære konteksten blir argumentert for på bakgrunn av samhold og som en del av et meningsskapende perspektiv. Derimot oppleves ritualene problematiske å utføre på grunn av et økende religiøst mangfold innenfor Forsvaret.¹²¹

Relevant for denne oppgaven er kongeønsket, bønn på linja og feltgudstjeneste. Sistnevnte er en vanlig gudstjeneste bare at den utføres i felt. Tilrettelegging for feltgudstjeneste kan forstås ut fra en kollektiv religionsfrihet, det vil si at religionsfriheten også skal kunne ivaretas under forhold som krig. Kongeønsket er ikke en seremoni som kun utføres i Forsvaret, men også brukes ved åpningen av Stortinget. I militær kontekst utføres det ved at eldste offiser sier ”Gud bevare kongen og fedrelandet” og deretter svarer avdelingen ”ja”. Innvendingen mot kongeønsket er sammenfatningen av ”gud” og ”kongen”. Det har vært diskutert hvorvidt kan gjøre dette om til et ritual som ikke impliserer tilslutningen til et spesifikt livssyn eller stat. Men anbefalingen har vært å videreføre det, fordi det argumenteres for at det er et tradisjonelt ritual og ikke en personlig tilslutning. Bønn på linja kan problematiseres ut fra hensynet til religionsfrihet. Det ligger til rette i regelverket for å fratredersom man ikke ønsker å delta, men dette vil være synlig og kan oppleves stigmatiserende for den enkelte. Bønn på linja blir gjennomført under oppsetting av avdelingen og gjerne inkluderer bønn, sang og tale.¹²²

¹²⁰ Lunde og Rolfsen, ”Religiøst mangfold og militær enhet: Geistlig betjening og etikkopplæring i et pluralistisk forsvar”, 113-114.

¹²¹ Ibid, 115-116.

¹²² Ibid, 122-125.

5 Erfaringer fra Afghanistan

Dette kapitlet svarer i stor grad til oppgavens første forskningsspørsmål ”*hvordan vurderer veteranene mening under tjenesten?*”. Her vil jeg beskrive informantenes oppfatning av tjenesten som mer eller mindre meningsfull. Jeg har valgt å strukturere kapitlet slik for å enklere kunne vurdere hvorfor og hvordan meningsdannelse ble påvirket av tjenesten. Videre blir det gjort rede for hvilke tanker informantene gjorde seg rundt aspekter av tjenesten som involverer liv og død. Oppgavens hypotese forutsetter at deltagelse i krig og væpnet konflikt har potensialet for å endre den enkeltes forhold til mening og mestring. Perspektivene til Park, Pargament og Schnell vil bli operasjonalisert her for å analysere dette.

Informantene ser ut til å ha variert oppfatning av hvorvidt tjenesten opplevdes som meningsfull. Det er ingen som opplever noe drastisk tap av mening relatert direkte til tjenesten. De som i større grad syns tjenesten mistet delvis mening knytter dette opp til at selve oppdraget kunne umulig ha et 100% positivt utfall. Flere snakker om utfordringer med å endre samfunnet i Afghanistan og noen knytter dette opp til islam. To informanter beskriver at føringer hjemmefra var det mest utfordrende med oppholdet og var svært frustrert over manglende forståelse på hvordan det var å ”faktisk være der”. De sier at på grunn av dette så endret motivasjonen seg underveis, men de påpeker også at de ikke angret på å reise av den grunn.

De som opplevde tjenesten som mer meningsfull forklarer dette på bakgrunn av et profesjonelt aspekt eller ideologiske motivasjoner. Andre motivasjoner som kommer frem under intervjuene er eventyrlyst. Det er faktisk ingen av informantene som beskriver patriotiske årsaker for å tjenestegjøre. Som beskrevet i delkapittel 4.3 er det flere som beskriver kameratskap og eventyrlyst i større grad enn tidligere hvor patriotiske elementer vektet høyere.

5.1 Tjenesten som meningsfull

Av alle informantene var det tre av de som jeg vurderer at oppfattet tjenesten som mest meningsfull. De er av de informantene som beskriver minst tap av mening i selve tjenesten. Frode er den informanten som peker seg sterkt ut med en personlig krise på hjemmebane, allikevel sier han ikke noe om at dette påvirket hans oppfatning av tjenesten. Det fremstår

heller som om han opplevde tilstedeværelsen av feltpresten som støtte under en vanskelig tid som positivt i det hele. Tor var yrkesmilitær og jeg knytter hans forståelse av mening opp mot at tjenesten fungerte som en jobb for ham. Stian er fortsatt ansatt i Forsvaret, men hans vei inn var noe mer brokete hvor han av tilfeldigheter havnet på UB- utdanning (utskrevet befalskurs). Jeg forstår hans mening i sammenheng med ansvarsfølelsen han hadde og tilliten han ble gitt av sjefen. Både Stian og Tor har hatt to kontingenter i Afghanistan.

Når informantene forteller om hvorfor de opplevde tjenesten som meningsfull og motiverende, bruker de mye av de samme begrunnelsene. Flere beskriver en eventyrlyst som motivasjon for å dra. Jeg oppfattet at det handlet kun eller mest om en indre motivasjon, enten om det var av eventyrlyst eller om det var av et ønske om å bidra med noe for å dra til Afghanistan. Det fremstod altså ikke som om tjenesten var noe statusjag for noen av informantene.

Stian: "Du gjør det ganske dårlig som soldat hvis du er soldat for å tjene penger. Hvis du går på jobb for tjene penger så.. det er noe mer enn en jobb da".

Tor, som hadde to kontingenter, opplevde at den først turen ga mersmak. Han sier at det er flere som velger å ikke dra ut på en ny tur. Han forteller meg også om at motivasjonen hans for å gå fra førstegangstjenesten til et profesjonelt soldatyrke var at han ønsket å forbedre de ferdighetene han hadde tilegnet seg. Han underbygger dette i argumentasjonen hans for å dra en andre gang til Afghanistan, hvor han forklarer at det handlet om å få en bekreftelse på at treningen de gjorde hjemme også fungerte når det gjaldt. For den første kontingenten hans var motivasjon mer begrunnet i eventyrlyst, som han også beskriver som en mer rolig kontingent. Den andre kontingenten blir beskrevet som jobb.

Tor: "Så der var det mer det profesjonelle aspektet "nå skal du ut og jobbe." Selv om det var et eventyr det og på en måte, det var ikke det som var hovedfokuset, da var det jobb".

Stian snakker mer om mening som noe knyttet i stor grad til anerkjennelse av at han var god i det han gjorde og at han fikk bekreftelse på dette fra sjefen. Han beskriver tjenesten som "veldig givende." Han sier at han føler seg viktig og at det er en viktig jobb. Samtidig sammenligner han dette opp mot en sivil jobb og sier at han ikke ville følt seg så viktig da. I

liket med Tor så var den første mer stille. Han beskriver den første som mest givende for hans del fordi han hadde en god sjef som ga han ansvar. Hans opplevelse av mening kom av at han fikk såpass mestringsfølelse av oppdraget.

Stian: ”Også fikk han meg til å tro at det var veldig viktig det jeg gjorde, så det var veldig morsomt å være på oppdrag”.

Han bekrefter også inntrykket jeg har i en situasjon som opplevdes stressende for ham.

Stian: ”...og de ville ha en skarpskytter opp dit da. og da kjente jeg at ”okei.. jeg skal opp dit og være skarpskytter. Også begynte jeg.. er jeg flink nok, kommer jeg til å treffe?” Og kjente at jeg mista krefter.. jeg ble ikke redd, jeg ble redd for å mislykkes, ikke for å lykkes på en måte”.

Jeg forstår det slik at hans selvoppfatning henger sammen med hva han mestrer gjennom jobben og at dette gir han i stor grad en følelse av mening. I sitatet ovenfor er det klart at han knyttet stress opp til redselen for å ikke gjøre en god nok jobb. Videre forteller han meg at så fort han kom opp på høyden og skulle skyte, lyktes han med å treffe. På bakgrunn av hva Park¹²³ beskriver som global mening, ser det ikke ut til at Stian opplevde noen særlig trussel for sitt orienteringssystem. Jeg oppfatter at de perspektivene som er viktigst for ham, ble ivaretatt.

Han beskriver en opplevelse av sammenheng med hva han gjorde da han ble tildelt oppgaver av sjefen sin og han opplever mestring som en konsekvens av jobbaspektet ved oppdraget. Det ser dermed ut til at han oppnådde viktige målsetninger for seg selv. Samtidig påpeker han at han er innforstått med hva soldatyrket innebærer. Han forklarer at det å være soldat kommer med konsekvenser som å ta liv og å følge ordre man ikke nødvendigvis er enig i. Men dette har han akseptert. I sammenheng med sitatet ovenfor sier han også at han gjorde seg tanker om hva han burde føle om det å muligens ha tatt et liv. Han viser med dette at han aksepterer hva yrket hans innebærer.

¹²³ Park, ”Making Sense of the Meaning Literature”, 258

Stian: ”... jeg har vært inne på tanken, men jeg hadde ikke behov for å spekulere om han var far eller sønn, eller gruble på det, for det gjør ikke noe fra eller til allikevel”.

Frode opplevde en krise på hjemmebane mens han var deployert. Det ser allikevel ikke ut til å ha påvirket hans syn på meningen med tjenesten. Jeg oppfatter at årsaken til dette er todelt. For det første mestret han krisen med et positivt utfall og opplevde troen hans som styrkende i dette hensynet. Hvordan dette påvirket hans forhold til tro vil bli forklart og analysert i kapittel 6. For det andre virker motivasjonen hans for å tjenestegjøre såpass avgjørende knyttet til mening at den personlige motivasjonen bidro til en meningsfull tjeneste for ham. De ideologiske årsakene hans for å tjenestegjøre kan ses i lys av Schnells teori om at generativitet er en av de mest tydelige kildene til meningsfullhet.¹²⁴ Hans motivasjon var en kombinasjon av eventyrlyst og ”ideologiske motivasjoner knyttet til bekjempelse av terrorisme.” I likhet med Stian har han lite til overs for å jobbe for å tjene mest mulig penger. På tross av situasjonen som oppstod hjemme, var motivasjonen ellers såpass høy at det ikke gikk ut over meningsinnholdet for oppdraget.

Frode: ”Du må jobbe for noe som er større enn deg sjøl. Ikke bare det der å tjene pengene som du skal ta med hjem til familien.. for å... ikke sant? Du må ha noe som er større enn deg sjøl. Afghanistanstjenesten er en sånn ting”.

Dette sitatet forsterker inntrykket av at generativitet er såpass sentralt for Frode. Samtidig oppfatter jeg de ideologiske motivasjonene hans såpass sterkt knyttet opp til hans globale mening slik det er beskrevet av Park¹²⁵, at ettersom det ikke var det som ble utfordret i tjenesten, så mistet ikke tjenesten betydning for han.

Derimot var det som påvirket hans grad av mening i tjenesten mer relatert til tanken om at det ikke gikk an å vinne. Han gikk altså inn i oppdraget med en aksept for dette, men at han allikevel mente det var riktig å delta i form av å være en ”brannslukker”. I dette sitatet vil jeg argumentere for at han understreker at hans orienteringssystem ikke blir utfordret i stor grad fordi hans ideologiske motivasjoner fremstår ivaretatt.

¹²⁴ Schnell, ”Individual differences in meaning making”, 671

¹²⁵ Park, ”Making Sense of the Meaning Literature”, 258

Frode: ”...vi kan aldri vinne der i den tradisjonelle sensen av å vinne. Men hver eneste uke så fjerna vi terrorister fra jordens overflate. I større eller mindre grad. Enten fordi vi bura dem inne nede på Bagram eller fordi vi tok livet av dem.. det er.. det opplever jeg som meningsfullt... jeg opplevde det som meningsfullt. Og jeg ville ha gjort det igjen.”

Han er tydelig på at han ikke har noen anger for å ha deltatt og fant heller mening i andre aspekter som han beskriver.

5.2 Tjenesten som mindre meningsfull

Av hva som kom frem i samtalene vil jeg si at de resterende informantene ga uttrykk for at de opplevde mer konflikt og utfordring rundt meningen med tjenesten, sammenlignet med de foregående informantene. Tommy forteller at han opplevde tjenesten som meningsfull der og da, men at valget om å trekke seg ut av Afghanistan er problematisk for ham.

Tommy: ”Jeg synes de svikta jobben vi hadde lagt ned den dagen de bestemte seg for å trekke seg ut. Ganske synlig for oss som har stått i det landet og den tida som var brukt der var ikke tilstrekkelig (...) Det er et svik mot Afghanistan og de ofrene som folk har gjort nedi der. Altså vi har mista folk, folk er ikke med over i... sliter psykisk, alle har jo lagt av en bit av seg. Og det da også ikke fullføre det, det blir et svik.”

Jeg forstår det han sier her i sammenheng med andre historier som kommer frem. Han beskriver videre situasjoner hvor han følte seg utilstrekkelig og det er åpenbart at han skulle ønske at han kunne gjøre mer, særlig for lokalbefolkningen. At han derfor synes oppdraget mistet noe mening i ettertid handler om opplevelsen av å ”forlate” landet til seg selv. Han fortalte om en hendelse som han synes var vanskelig å akseptere der og da. Derimot sier han at i ettertid så har gitt han en driv til å bli bedre slik at han hadde kunnet hjelpe dersom samme situasjon skulle oppstå igjen.

Tommy: ”(...) også kom det en far med jenta si, og det var første gang jeg så et tilfelle av polio. Og det var.. ikke hadde jeg nok kunnskap om det. Ikke hadde jeg nok erfaring. Ikke hadde jeg medisiner, ikke hadde jeg noe støtte jeg kunne lene meg på, jeg følte meg veldig utilstrekkelig.”

Hans og Dag er ganske tydelige på at motivasjonen deres for å dra handlet mye om et ønske om å gjøre noe nyttig for noen andre og hjelpe til. Av de to er Dag den som fremstår å ha forsonet seg raskest med utfordringer han hadde knyttet til mening. Når jeg spør ham om motivasjonen hans for å dra, svarer han at det var nytteaspektet, men at han bruker også ordet ”naiv” en del:

Dag: ”Naiviteten bestod i at jeg trodde det gikk an å gjøre noe for å endre ting i Afghanistan. I løpet av en kontingent.. eh.. eller engasjementsperioden på 10 år. At det var naivt å tro. Så jeg har tenkt på det i etterkant at det hadde vært veldig enkelt å skjønne (...) at et samfunn ikke fundamentalt lar seg endre på det den måten.”

Videre spurte jeg ham om dette gjorde at han angret på tjenesten eller om han opplevde det som lite meningsfullt. Til det svarte han at så fort han innså sin egen naivitet og kom over den ”så var det mange interessante forskningsmessige ting å gripe fatt i”. Lengre ut i samtalen kom vi også innpå at han opplevde en viss takknemlighet over oppdraget i sammenheng med at han ikke anser seg selv som like naiv i dag. På denne måten viser han et positivt utfall av å ha fått utfordret det forutinntatte meningsaspektet med tjenesten. Den situasjonsbetingede meningen som han beskriver som naiv blir for han ikke stressende nok til at han ville beskrevet tjenesten som meningsløs. Dette kan forstås i lys av hans rolle som analytiker og at den yrkesrollen har for han større mening enn selve oppdraget. Jobb som en del av hans globale mening har nok en høyere plass i hierarkiet. En annen faktor som også kan trekkes inn er at han ikke er yrkestilsatt i Forsvaret og tjenestegjorde i funksjon av sitt yrke.

Av alle informantene peker Hans seg ut som den som ble mest utfordret med meningsaspektet av tjenesten. Han beskriver også at det var vanskelig å komme hjem. Opplevelsen av tjenesten beskrev han som en ”kjempe frustrasjon” fordi han mente det var en mismatch mellom hva de faktisk var sendt ut til å gjøre og hvilke føringer de fikk hjemmefra. Han dro til Afghanistan med en motivasjon om hva han ville utrette på en side og hva han trodde han ble sendt for å utrette på den andre siden. Når han opplevde at det ikke var samsvar mellom dette og de føringene som kom fra sjefshold i Norge under tjenesten skapte dette problemer for hans meningsdannelse.

Hans: ”Det er litt symptomatisk på hvordan Norge som nasjon har sendt oss ut. Intensjonen er god, men alle snirklete bestemmelser har gjort at vi har blitt sendt ut

på et oppdrag som har vært umulig å løse. Og det skal du kjenne litt på, når samtidig også sitter i etterkant i en erkjennelse at her har vi tatt ganske mange liv underveis også har vi ikke fått lov å gjøre det vi kan. Det gjør at det blir en ekstra dimensjon til den grøten du skal spise og fordøye. Den gjør den egentlig uspiselig, sånn frustrasjonsmessig.”

I dette sitatet beskriver han at han åpenbart opplevde seg sviktet av norske politikere når det var snakk om Afghanistan hvor de ikke ville bruke ordet krig. Innledningsvis er det gjort rede for hvordan disse begrepene blir forstått og brukt. Provokasjonen for Hans ligger nok i manglende samsvar mellom begrepsforståelse og opplevelsen han hadde i tjenesten. Han forklarer også at han følte seg maktesløs i visse tilfeller.

Hans: ”... det tror jeg var noe av det vanskeligste, å ikke få lov til å gjøre noen ting. På grunn av en eller annen fjottete politisk bestemmelse fra noen som sitter på Stortinget som overhodet ikke forstår hvilke situasjoner vi er satt i. Rikspolitikere snakka hjemme om at Norge var ikke i krig, jeg kan forsikre deg om at det kjentes annerledes ut når du stod ute i grenseområder i et av de andre stan-landene og Taliban var på besøk. Det kjentes absolutt ut som krig.”

Det som gjorde oppdraget mer meningsfullt for hans del var når han brøt de instruksene som var gitt og fulgte egen samvittighet. Dette kan tolkes i lys av Park sin beskrivelse av en meningsskapende prosess hvor individet må tilegne og finne en ny mening for situasjonen.¹²⁶ Han forklarer at han brøt instruks for lovverket og fulgte sin egen samvittighet med bakgrunn i at hans motivasjon for å dra ut var for gjøre en forskjell. I sammenheng med dette ble jeg interessert i å spørre han hva han tenkte om det å omgå regelverket kan representere et etisk dilemma. Til det svarte han:

Hans: ”...det er forskjell å gjøre det i egen vinning hensikt og det å ha en hensikt som gjør at.. eksempelvis en politipost på en bakketopp som ikke har vanntank. Eller tak og soveplass. Eller utstyr og materiell sånn som kokekar for å lage mat. Hvis du må bryte noen bestemmelser (...) det å bryte noen bestemmer som for å omgå de forordninger som er politisk, det har jeg ikke noe skrupler med. Og det hadde gjort

¹²⁶ Park, ”Making Sense of the Meaning Literature”, 258

igjen, glatt (...) Og selv om det ikke rettferdiggjør det i forhold til oppdragsgiver så rettferdiggjør det det ovenfor meg selv. Jeg har brutt mennesket forordninger, men jeg har forhold meg til intensjonen.”

Han rettferdiggjør handlingene sine fordi han mener at målet helliger middelet. Mening kan derfor også skapes ved etiske dilemmaer så lenge målet er rettferdiggjort innenfor individets orienteringssystem.

5.3 Rett til å drepe – plikt til å dø

En sentral del av tjenesten er at alle har måtte forholde seg til risikoen for å bli skadd eller drept. Noen har også måtte forholde seg til å ta liv, og andre har gjort seg tanker rundt å være med på noe hvor liv blir tatt. De ulike erfaringene kommer frem ved at enkelte snakker om tanker rundt den indirekte risikoen for å dø eller bli skadd, ved for eksempel reiser fra a til b. Andre forteller om overhengende trusler for selvmordsbombere og veibomber som med jevne mellomrom blir funnet gravd ned rundt leieren. Refleksjoner rundt liv og død er samtidig forbundet med et individs orienteringssystem og kan følgelig påvirke meningsdannelse. Det å forholde seg til denne tofoldigheten, blir beskrevet som enklere av informantene som er yrkestilsatt i Forsvaret. De som strever med dette er de som jeg har valgt å kalle militære som ikke er yrkestilsatt.

Dag forteller at han ikke skjønnte risikoen ved oppdraget før etter en hendelse hvor en av kollegaene slapp unna en kule med bare noen millimeter. Han gjengir også en situasjon da de kjørte ut av leieren for første gang og han kjente på den umiddelbare dødsangsten, men at han løste det ved å ”se for seg hvordan ting var.” Det er en fellesnevner for alle at forberedelse er alfa og omega, da særlig med vekt på visualisering. Gjennom samtalen med Tor kommer dette opp. Han forklarer for meg at visualisering har en makt som gjør at hodet har vært gjennom situasjonen før den eventuelt oppstår og det mente han hjalp i situasjoner som den nevnt ovenfor.

Tor: ”(...) opptatt av å forberede oss på hva som kunne møte oss av alt i fra det å visualisere seg selv miste lemmer, bli skutt, kompiser eller kollegaer som blir det samme, døde fiender, alt på en måte, hele spekteret da. Brukte mye tid på bevisstgjøring, også må du selvfølgelig trene så realistisk som mulig og prøve å

inkorporere de tingene da. (...) man kom forholdsvis godt rusta til mange av de inntrykkene som møtte man (...) det er mye man kan gjøre da for å imøtekomme de tingene, for de kommer (...) det er bare hvordan man håndterer det som ofte skiller oss, hvordan du forholder deg til opplevelsene i etterkant.”

Noe flere beskriver som en viktig forberedelse er å blant annet se for seg selv død og at dødsbudskapet blir gitt til familie og venner. Flere beskriver også en tilstand hvor man ikke tenker der og da fordi det går på en innøvd automatikk. Tommy trekker frem logikk som en mestringsstrategi og sier at det er mer sannsynlig å dø på E6 på vei til jobb, enn å bli drept i Afghanistan. Likesom flere av informantene sier han at det er en mentalitet man må klare å ha for situasjonen.

Frode: ”Det er prinsippet med all militær trening, det er jo at når det skjer noe så skal du slippe å tenke. Og det er jo alt fra hvordan du bruker våpenet ditt til hvor ting er på kroppen din. Muskelminnet ditt tar over. Det er jo egentlig som at du sykler, du kan jo ikke forklare hvordan du sykler.”

I likhet med automatikk er en følelse av kontroll noe som blir tatt opp. Stian beskriver at han opplevde stor grad av kontroll fordi han følte seg godt forberedt og visste at laget også var det. De hadde trent sammen lenge før de ble sendt ut og var en god enhet. Han kommenterer derimot at det må ha vært verre for de som sitter hjemme fordi de ikke har oversikt over hva som skjer.

Både Stian og Tor forteller om gode rutiner rundt skarpe oppdrag. Det er både en teknisk debrif og en emosjonell debrif etter disse turene. Dette var på plass slik at det ikke skulle oppleves spesielt når det først ”skjedde noe”. Stian påpeker at det er problematisk at ikke alle får den samme forberedelsen og dermed de samme forutsetningene til å takle slike situasjoner. Han beskriver en hendelse hvor Norge tok tap og at det var tydelig at ikke alle håndterte dette likt. Det som jeg la merket til er at han mener at de som er mer utenfor leieren enn innenfor er mer heldig, fordi de i større grad er forberedt og rustet for slike situasjoner.

Stian: ”Jeg tenker at de som skal ut utenfor leieren og kan komme i skuddveksling er mye heldigere, de trener på skuddveksling og trener på den situasjonen (...) Men de

som står på kjøkkenet da, de har ikke den muligheten.. de får ikke den hjemme, de får ikke den situasjonen hjemme, hvis ingen gir dem den situasjonen eller snakker om den (...) Så hadde de tenkt 'Ok de skal utafør gjerdet, de kan dø utafør gjerdet', istedenfor at de får den opplevelsen der nede da (...) Også vet jeg at mindre viktige stillinger, de får mindre trening og mindre mulighet til å oppnå en sånn forståelse.”

Det tyder på en større aksept og at man er innforstått med hva tjenesten i ytterste konsekvens kan innebære. Tor tar også opp dette og konkluderer med at det handler om en jobb som skal gjøres. Han sier at aspekter rundt liv og død er det som hører med i soldatyrket og at det er en erkjennelse man må gjøre før man går inn i den rollen. I likhet med Stian kommenterer han også at det vanskeligste å forholde seg til er de som sitter hjemme.

Tor: ”Med en gang man har erkjent det så er det liksom greit, da kan man gå på jobb. For man kan ikke... sånn som jeg tenker da så kan man ikke fungere som soldat hvis man flyr rundt og er redd for å dø hele tiden. For da blir du mer eller mindre handlingslammet da, for det er farlig det man gjør og du må ta risikoen. Og hvis du ikke er villig til å ta den risikoen så klarer du ikke å utføre jobben din og da blir det risiko for de rundt deg også.”

Som beskrevet i kapittel 5.1 var tjenesten for både Tor og Stian preget av et profesjonelt aspekt. Det kan derfor tyde på at de som tjenestegjør i en mer profesjonell kapasitet har større evne til å akseptere situasjoner som kan oppleves vanskelige, sammenlignet med de som tjenestegjør av andre årsaker. Det er allikevel viktig å trekke frem hvilke refleksjoner som kommer frem rundt det å ta et annet liv. Tor sier at hovedfokuset hans for å mestre de situasjonene, er treningen hjemme og at selve handlingen går på automatikk. Han sier også at han ikke har slitt med dårlig samvittighet, men han erkjenner at ved å ha gjort det så vil han stå på siden av resten av samfunnet. Det ser ut til at hans aksept for det handler om at han finner legitimitet i oppdraget.

Tor: ”Det å ta liv da, det er jo, det er jo utfordrende selvfølgelig. Det er ikke noe man tar lett på. Men som soldat så er det noe man, uheldigvis, noen ganger må gjøre da. (...) Det var ikke noe som jeg opplevde som spesielt utfordrende der og da, for det var veldig innlysende at det var det eneste riktige å gjøre liksom, sånn situasjonen var, det

var ikke noe tvil da. Men sånn i etterkant så er det liksom, der nede så er det.. det er ikke noe man gjør hver dag selvfølgelig, men det skjer jo.”

5.4 Drøftelse

Kapittel 5 har vist de ulike sidene ved opplevelse av mening under tjenesten i Afghanistan. Jeg har også skildret hvordan informantene har forholdt seg til spørsmål knyttet til liv og død. Jeg vil argumentere for at det tydeligste skillet mellom informantene når det gjelder å forstå tjenesten som meningsfull, kan først forklares på bakgrunn av ansettelsesforhold. Det er klart at informantene som beskriver minst tap av mening i tilknytning til tjenesten er de som var i Afghanistan som yrkestilsatte i Forsvaret. De har i større grad enn andre hatt en fysisk og psykisk trening, da særlig i lag med de som de er deployert med, og dette skaper forutsigbare rammer for dem. På bakgrunn av Park sin beskrivelse av global mening som en samling av overbevisninger, mål og subjektive følelser, ser det ut til at tjenesten ikke kommer i konflikt med dette. Når disse perspektivene ikke blir utfordret som en konsekvens av forhåndsaksept er orienteringssystemet intakt og vil dermed ikke utløse en prosess for situasjonsbetinget mening.

Når jobben involverer en risiko hvor ytterste konsekvens er død, vil jeg påstå at det er rimelig å konkludere med at tjenesten oppfyller flere av Schnells dimensjoner av mening. Da særlig de tre første: selvtranscendering, selvaktualisering og orden og struktur. Selvtranscendering fordi de gjør en jobb på vegne av noe større enn seg selv, selvaktualisering fordi de får bekreftet at treningen holder vann og at de er kapable i jobben, og til slutt orden og struktur fordi forberedelsene gjør de godt rustet. Selv om dette kapitlet ikke har belyst spørsmål om felleskap i stor grad, vil jeg nevne at det var en konsensus om at det var godt blant alle informanter. Felleskapet under tjenesten kan dermed forstås å svare til dimensjon fire som er velvære og relasjoner. Alt i alt har informantene som beskriver minst utfordringer knyttet til mening under tjeneste flere kilder de kan relatere seg til.

De som derimot opplevde at meningen i og med oppdraget ble utfordret beskriver dette som en konsekvens av størrelser som var utenfor deres kontroll. Felles for alle er mangelen på overenstemmelse med intensjon og motivasjon for å tjenestegjøre, og hva de faktisk kunne gjøre. Dette blir forklart enten av politiske beslutninger gjort i Norge eller kapasiteten de

hadde for å handle i samsvar med motivasjon. Samtidig viser de stor kapasitet til å finne ny mening med situasjonene. Som da Hans omgikk regelverket og da Tommy brukte situasjonen han beskriver til å ville bli bedre. Som Park påpeker, handler det om individet opplever en høyere eller lavere grad av stress og hvor mye den vurderte meningen avviker fra ens globale mening. Flere beskriver også generativitet som viktig for dem, og derfor er det rimelig å anta at dette er med på å jevne ut forskjellene mellom global og situasjonsbetinget mening. Årsaken til at Hans omgikk regelverket var for å gjøre noe bedre for noen andre, han er veldig klar på at det forskjell på å handle for egen vinning og for andres del.

6 Forsvarets rammer

I dette kapittel ønsker jeg å vise hvilke rammer Forsvaret ga informantene under tjeneste. Disse rammene er også en sentral del av mening og mestring. Her vil jeg vise hvordan informantene forholdt seg til presten og hvordan de oppfattet ham. Informantenes opplevelse og deltagelse på gudstjeneste blir følgelig redegjort. Det viser seg at mange snakker om dette som en forbindelse til noe som ga en følelse av hjemme. I kapittel fire viste jeg til diskusjoner som angår religionens plass i Forsvaret. I intervjuene ble informantene spurt om hvordan deres forhold til felles ritualer som bønn på linja og kongeønsket er. Kapitlet tar for seg dette og hva de mener mer generelt om religion i Forsvaret. Til slutt gjøres det rede for etiske dilemmaer som oppstod og hvordan de løste dette. Funnene i dette kapitlet blir også videreført i kapittel sju og vil derfor analyseres ytterligere der.

6.1 En inkarnatorisk prestedtjeneste

”For den jevne, profesjonelle soldat, uansett om han er offiser eller menig, så betyr prestens holdning noe. Det er alltid et spørsmål om presten «er med» på avdelingens liv, enten det gjelder oppdraget eller de daglige gjøremål. Denne forventningen om «å være med» handler ikke bare om å ta med seg sekken og bli med på utmarsj (...) Der hvor sivilisten ser en militær – der ser soldaten en prest. Den militære rundsnippen, feltprestmerket på brystet, er klart synlig. Merket skiller presten fra alle andre militære. I språk, tenkemåte, væremåte og arbeidsoppgaver er presten annerledes. Der hvor presten utenfra sett er assimilert i avdelingen og det militære system, er presten, sett innenfra, annerledes og noe for seg selv. Inkarnatorisk prestedtjeneste handler om nettopp denne umuligheten.”¹²⁷

Sitatet ovenfor kommer fra artikkelen ”Prest i krig?” skrevet av Frode Lagset som har tjenestegjort som feltprest i Afghanistan. Han illustrerer her tosidigheten prestene må forholde seg til. De skal på den ene siden bære rollen som prest som vil si å være samtalepartner og den som leder gudstjenesten. Samtidig skal presten være en kollega og en soldat som sine medsoldater. I intervjuene kommer det frem ulike holdninger blant veteranene om hvordan de opplevde presten. Denne doble rollen vil bli vist i den følgende analysen. Mange omtaler presten og religionens rolle i Forsvaret med en type ambivalens. På

¹²⁷ Lagset, ”Prest i krig?”, 184.

en side omtaler de det som positivt å ha en prest tilstede, særlig på bakgrunn av tradisjon. Noen uttrykker at Forsvaret ikke burde affilieres med noe type uttrykk for religion, mens andre åpner for muligheten at dersom kristendommen skal ha en sentral rolle, så burde andre tro og livssyn også få plass. Når det kommer til inntrykk av presten forklarer de som eventuelt ikke hadde noe godt forhold til ham dette som en konsekvens av personlighet. At det rett og slett handlet om en dårlig personkjemi. Én snakker om presten som stusselig og skral og sier at dette ødela for ham fordi han oppfattet at presten ikke passet inn. De prestene som blir omtalt positivt derimot, er gjerne beskrevet som soldater og som tydelige skikkelser. Det er derfor ganske klart at de ikke har aversjoner mot hans religiøse rolle. Noe av det mest sentrale presten gjør i felt er å være en samtalepartner. Jeg var derfor interessert i å spørre informantene om de benyttet seg av dette og om det var situasjoner hvor presten fikk en mer synlig rolle enn hva som var vanlig.

Noen av informantene oppgir at de hadde behov for å snakke med presten en-til-en. Det kommer heller frem i samtaleene at presten var mest synlig i sammenheng med dødsfall og gudstjeneste med vafler på søndagene.

Samtale med presten var pålagt for Tommy etter en episode hvor noen mistet livet og flere ble hardt skadet. I utgangspunktet var inntrykket hans av prestedtjenesten ikke noe godt.

Tommy: "(...) at dette var på en måte noe form for korsfarere. At jeg skulle få trukket Guds vilje ned her om jeg først skulle satt meg ned og prata med han. Det var veldig folkelig og saklig (...) Han var der for å hjelpe, ikke noe annet. Så kunne du mene og tro akkurat hva du ville selv."

Han forteller at han selv valgte å fortsette å prate med presten for å "forstå ting". Samtidig kommer det ikke frem at samtaleene handlet direkte om tro, men om hvordan han opplevde det, hans tanker og følelser. Jeg spurte ham om hva tenker om at det hadde vært noen andre enn feltpresten som hadde tatt den samtalen:

Tommy: "Jeg tror nok det at hans rolle hjalp nok veldig. I og med det at han var der med oss hele veien. Skulle de ha sendt ned en krisepsykolog så er jeg ikke sikker på om at det hadde gått like greit."

I likhet med andre informanter, bekrefter Tommy her at flere ser positivt på presten og synes det ikke hadde vært naturlig med et alternativ, selv om han i utgangspunktet beskriver en skepsis til presterollen. Han trekker også frem at han har et klarere bilde av feltpresten enn han som var sjef for PRT'en under hans kontingent. Det handler derfor nødvendigvis ikke om presten som representant for en religion, men som en integrert del av Forsvaret. Presten blir også beskrevet som en pådriver til at opplevelsen skulle være positiv for alle. Hans forteller om bingo de hadde hver fredag og at han hadde tatt opp med presten at han ønsket å gjøre det til en innsamling for skoleutstyr og andre bidrag til de lokale afghanske barna. Han presiserte at det var enklere at presten stod i front for dette enn han.

Hans: *”Det er sånn som preste-tjenesten tok tak i under det dekke.. eller bildet av nestekjærlighet. Det er mye lettere for en prest å få gjennomslag for noe sånt.”*

Som Tommy beskriver, snakker Kjell også en del om at det er en grunn til at presten er tilstede. Han forklarer at i situasjoner hvor man har tatt tap er det særlig viktig med presten. I et annet intervju blir presten trukket frem som en ”samlende hånd” i forbindelse med dette. Det er en stor konsensus blant informantene om at presten er viktig og sentral i forbindelse med tap i tjenesten, i tillegg til eventuelle situasjoner som måtte oppstå hjemme.

Kjell: *”Det kunne jo vært en sosionom eller en psykolog, eller noe sånt. For meg da.. men jeg er mye eldre enn soldatene. For meg ville det ikke bli det samme. For jeg ville ikke gått og snakket med en psykolog. Jeg ville føle det som et slags nederlag og det har jeg ikke bruk for i mitt i hode. Men det å snakke med presten selv om han er litt en psykolog han og, men det er noe helt annet. Det kan ikke sammenlignes. Hvert fall en feltprest som jeg vet skjønner hva jeg snakker om.”*

Noe jeg ønsker å fremheve, er at når Kjell sier at han ikke ville snakket med en psykolog så la han trykk på ordet, som om dette var noe belastende. Det fremstår derfor mer naturlig for flere av veteranene å betro seg til presten uavhengig av deres tro- og livssynsbakgrunn. Det er mulig at dette kan forklares på bakgrunn av tradisjon, i form av Feltprestkorpsset som institusjonalisert i Forsvaret, og presten som noe gjenkjennbart i form av en norsk kristen kulturarv. Flere gjør et poeng ut av at presten vinner anerkjennelse dersom han er tydelig og er en ”soldatprest”. Dette kan tolkes i retning av at tilliten fra veteranene til presten kommer av at han vet hva de gjør og gjennomgår, fordi han har vært med på samme trening og vært

deployert med dem. For flere handlet det i stor grad om hvorvidt presten klarte å forene budskapet, som ikke alltid var preget av religion, og den militære delen. Denne dualismen beskriver Stian i forbindelse med at jeg spør ham om bønn på linja.

Stian: ”(...) så har egentlig det bare med på hvor flink presten er til å treffe noe jeg synes er viktig. Da er det typisk at det jeg snakka om i sted, at noen prester føler jeg har vist meg at de forstår soldatyrket og noen er bare veldig kristne(...)da mister du meg litt da, hvis du er ultrakristen på en måte og ikke klare å presse det inn i soldattematikken.”

I den sammenheng er det flere som nevner at presten ikke opplevdes som en formanende skikkelse. Men at budskapet hans var av mer generell karakter og at det var en trygghet i at han har automatisk taushetsplikt dersom det skulle være noe man ville prate om.

Frode forteller meg en alvorlig hendelse som skjedde i hans familie mens han var i Afghanistan og hvordan presten fungerte som støtte. Han understrekte også at dette var en stor årsak til at han valgte å bidra som informant fordi han ville fortelle om hvor viktig dette var for ham.

Frode: ...så henter de feltpresten, sånn som er vanlig. Og det er han som tar hånd om meg når jeg går ut derifra.. og vi går bort i kirka og setter oss, og han begynner å liksom å putte meg tilbake på plass igjen (...) 'Men du er offiser, du må ta deg sammen, og du må gjøre det som skal gjøres.' Det var aldri noen som dikka med meg, som skulle ta i fra meg våpen eller et eller annet (...)Han putta meg tilbake på beina. Og der og da så vet jeg ikke om noen andre som kunne gjort det (...) det har sikkert vært mange som har vært i utrolig vanskelige situasjoner på grunn av et eller annet som skjedde der borte, men mest sannsynlig på grunn av ting som skjedde hjemme som de ikke har noen kontroll over. Det er 5000 km unna ikke sant. Du har ingen kontroll over den hverdagen din.”

Videre i samtalene forteller han at utfallet av denne hendelsen gjorde han sterkere i sin egen tro, men at dette ikke var noe presten hadde tatt opp. Det var heller ikke noe som skjedde i selve tjenesten som bidro til hans forhold til egen tro. Han forklarer presten som mer praktisk orientert for at han skulle klare å forholde seg til situasjonen hjemme og være i stand til å

utføre jobben. Presten som person er hva som fremheves og ikke hans religiøse rolle. Frode forteller at det var han selv som kom frem til vurderinger av situasjonen i ettertid som ledet til tydeliggjøring i hans forståelse av tilgivelse. Tidligere i samtalen vår har han snakket om dette som det mest sentrale for ham i sin tro, og at dette ble mer tydelig for ham i denne situasjonen fordi han mener at uten troen hadde ikke tilgivelse hatt noen mening. Denne prosessen har tydelige aspekter av religiøs mestring. Presten er med å bidrar i situasjonen som en del av mestringsprosessen og utfallet av dette er hva Paragement referer til som positiv religiøs mestring. Det vil si at han fant styrke i å ha en tro fremfor å tvile på troen på grunn av hva som hadde skjedd.¹²⁸

6.2 Mer enn vafler

”Her i Meymaneh går jeg i kapellet og ber morgen og kveld. Jeg preker og feirer nattverd hver søndag kveld, og etterpå er det kirkekaffe på sjømannsprestvis – gratis vafler til alle. Oppslutningen er større om vaflene enn oblatene, det skal innrømmes. På onsdagene stekes det ytterligere en bønne vaffelrøre, i forbindelse med quizen.”¹²⁹

Noe som ofte blir tatt opp i forbindelse med spørsmål om gudstjeneste er vaflene som serveres. I stor grad blir gudstjeneste og vafler trukket frem som noe hyggelig, og som et sosialt tiltak. Det kom frem under samtalen våre at deltagelse på gudstjeneste, for de som deltok, handlet for det meste om å gjøre noe annet. Noen beskriver det som et sted for ettertanke og stillhet. De som ikke deltok noe særlig på dette forklarer det på bakgrunn av at de rett og slett ikke hadde tid, eller at de valgte å bruke fritiden sin på andre ting, som å trene og lese bøker. Ingen sa at manglende deltagelse var en måte å protestere mot Feltprestkorpsets funksjon, men at det bare ikke passet der og da. Én informant forteller at han ikke valgte å gå fordi han tenkte at det ville være respektløst overfor de andre, ettersom han selv ikke var troende og ikke var interessert i hva som ble sagt.

Et par av informantene trakk frem at det var fint å delta på gudstjeneste fordi det var en forbindelse til noe hjemme. Hans var ikke ofte i leieren, men forteller at han satt pris på å delta på gudstjeneste når han først var inne. Han har også tidligere beskrevet en ambivalens

¹²⁸ Torbjørnsen, ”Religiøs mestring, 131.

¹²⁹ Lagset, ”Prest i krig?”, 189.

for eget ståsted med hensyn til tro, noe som kommer frem når han forteller meg om gudstjenestene.

Hans: ”Kanskje ikke så mye etter budskapet i prekenen, som følelsen av ro og stabilitet, og du kan nesten si et safe house. Hvor du kunne gå inn og tenne et lys og sette deg på benken, og være trygg på en måte. Selvfølgelig lokka også vaflene (...) det var noe også som på en måte ble et fast ankerpunkt i forhold til det hjemme, det var noe som hørte hjemme til, i en annen del av livet. Så det ble også en sånn forbindelse med hjemme og normalsituasjonen (...) Selv om jeg ikke regner meg selv for å være personlig kristen, så vil jeg si at presten, for mange.. ikke bare presten, men kapellet, hele settingen rundt det, for mange, så vidt jeg har skjönt, også meg, har vært et sånt bindeledd til hjem.”

Det er tydelig at han skiller sterkt mellom det å være i tjeneste og det å være hjemme. Kapellet for han er en bit av hjemme samtidig som han bruker ordet ”trygg”. Det gir en forståelse av at når han går inn der så legger han igjen utryggheten som tjenesten medfører ved døren. Det stopper ham heller ikke at han ikke anser seg selv som personlig kristen som han sier. Gudstjenesten handler da i den forstand om noe gjenkjennbart og trygt, fremfor noe eksplisitt religiøst.

Kapellet og gudstjenesten kan sånn sett forstås som noe utenfor den militære hverdagen og at det derfor ikke alltid handler om praksis av religion for de som tjenestegjør. Dette blir trukket frem under samtalen med Tor og forsterket inntrykket av at oppmøte på gudstjeneste ikke alltid handler om personlig tro.

Tor: ”I ***¹³⁰ da var jeg ofte på gudstjeneste i leieren, til tross for at jeg ikke var religiøs. Men det var et sted man kunne på en måte slippe litt unna. Det var nattverd og hele opplegget, jeg var med, det var ikke noe problem. Man gjør noe annet da, rom for på en måte, refleksjon. Ikke all den garderobepraten du har ellers hele dagen. Jeg liker den og altså det er ikke det, men det er ja.. så det tenker jeg tilbake på som en god opplevelse. At man sitter inni teltet der og alle er litt for seg sjøl. Høre feltpresten si noen velvalgte ord, det var ikke så mye gud og Jesus der. Det tror jeg var bevisst

¹³⁰ Informanten har hatt to kontingenter, og jeg velger å anonymisere hvilket årstall han refererer til.

også, at det var et rom for ettertanke og refleksjon. Når du sitter i et land på andre siden av jorda og gjør en jobb da.”

Det som også blir trukket frem her er at han mener det er bevisst at dette ikke bare skal dreie seg om religion. I likhet med sitatet fra artikkel ”Prest i krig?”, som dette delkapittelet åpner med, er presten som skriver også bevisst på at det ikke er oblatene som får størst oppslutning, men heller vaflene. Det kan forstås i sammenheng med hva informantene beskriver om hvordan de forholdt seg til gudstjenesten. Det er gjenkjennbart, trygt og nærheten til hjemme – noe som virker viktig for mange.

6.3 Kongeønsket og bønn på linja

Deltagelse i bønn på linja og hvilke tanker informantene gjorde seg rundt fremsigelsen av Kongeønsket, var noe jeg spurte alle informantene om. Som nevnt i kapittel 4, har det vært en del diskusjon rundt dette de senere årene. Jeg valgte ut disse to ritualene fordi det er etter hva jeg har forstått det som de aller fleste har deltatt på. Det blir også oftest trukket frem i media når det gjelder religion i Forsvaret. Derimot lot jeg det være opp til informantene hvor ”skoen trykkes”. De fleste trakk frem Kongeønsket som noe de ville prate om, og det var en informant som hadde mer å si om bønn på linja.

På grunn av at informantene hadde ulik bakgrunn for sitt ansattforhold i Forsvaret og under tjenesten i Afghanistan, var det ikke alle som hadde erfaring med dette, eller husket det særlig godt. Selv om Frode ikke hadde deltatt på bønn på linja sier han at dette er noe han helhjertet ville støttet opp om. Han er klar på at han ser på det som en fin tradisjon, samtidig som han anerkjenner at det kan være politisk ukorrekt og vanskelig, spesielt nå som stat og kirke har skilt lag. I likhet med flere av informantene trekker han frem Kongeønsket som det viktigste, men ikke nødvendigvis av patriotiske årsaker. Når informantene forteller om Kongeønsket, legger de stor vekt på at fellesskapet blir styrket. To av intervjuene opplevdes nærmest som Deja-Vu hvor begge sa at det var så kult å høre flere hundre mann si ”JA!” sammen. Argumentene om fellesskap er det som er mest tydelig blant de som er positive til Kongeønsket.

Kjell: Jeg synes det er kjempeflott. Jeg gjør det faktisk. Lenge leve kongen "JA!". Det er med på å bygge felleskap. Det bygger avdelings- ånd. Vi har noe felles (...) soldatene sloss ikke for kongen, de sloss for hverandre."

Sammenblandingen av kamp og religion er det som virker mest uforenelig for Hans. Han er veldig tydelig på at de to størrelsene ikke hører sammen og sier også at presten skal være sjelesørger, og ikke ha noe med oppsett av avdelingen å gjøre. Det mest iøynefallende er at han ordlegger seg i liket med Tommy når han sier at de ikke skal være korsfarere. Han ser ritualer i et historisk perspektiv hvor han ikke ønsker å sammenlignes med korsfarerne. Han er åpenbart negativt innstilt til denne delen av tjenesten hvor han mener at religion ikke skal brukes for å rettferdiggjøre krig.

Hans: "Til alle tider, så lenge det har vært en kristen som har tatt våpen så har det vært en prest der som har velsigna våpnene. Og forskjellen mellom bønn på linja og en prest som velsigner våpen for meg er ikke tilstede. Jeg er av den formening at en prest som har bønn på linja eller bønn i feltet, eller velsignelse av våpen i den grad det måtte skje, det er en jævla uting og det hører ikke hjemme noe sted (...) For du er moralsk, etisk og filosofisk så er du på en hårfin balanse, for de som vi.. når vi står på linja og skal ut for å bruke det... de tror også på noen ting. Og hvilken rett har vi til å bruke religion med oss når vi reiser ut. Også i de tilfellene vi reiser ut for å ta liv (...) Og vi er ikke korsfarere, og du kommer veldig nært den korsfarer-tankesettet."

6.4 Hva mener informantene om forholdet mellom religion og Forsvar

Religionens evne til å være en nøkkelspiller for moral, idealer og verdier er noe som også kommer til syne i informantenes forståelse av prestens rolle. Kjell har tjenestegjort andre steder i utlandet og sier at han alltid har syntes at feltpresten har vært et veldig viktig element.

Kjell: "Jeg kan ikke tenke meg at man sender en soldat til utlandet uten å ha med en prest. Det er for meg.. det ville være helt uansvarlig. Spesielt når noe skjer. Og det skjer jo ting i privatlivet til soldatene, jeg mista min mor for eksempel, mens jeg var i Afghanistan, og jeg synes det var veldig godt å snakke med presten om det."

Noen snakker om feltpresten som en tradisjon i Forsvaret, selv om de er av den oppfatningen at Forsvaret ideelt sett bør fremstå så nøytralt som mulig.

Tor: fra et objektiv standpunkt så klarer jeg ikke forsvare deres plass i det norske Forsvaret (...) men fortsatt så er det godt å ha de der på en måte fordi de har alltid vært der. Sånn tradisjonsmessig, fra et rent sentimentalt standpunkt, samme som med kongehuset liksom (...) men nå har vi en tradisjon for det da og Forsvaret er en tradisjonsrik institusjon. Så sånn sett så kan det sikkert forsvares. Det er mye formaninger og gud bevare kongen og fedrelandet. Man er jo med på det liksom, uten at det.. ja det bare er sånn.”

Jeg spør ham om han derfor kunne sett for seg et alternativ til presten, hvorpå han sier at det han opplever som prestens viktigste rolle er å skape klarhet og legge til rette for etiske diskusjoner enn å forkynne kristen tro. Han er også tydelig på at dersom det skal være prest i Forsvaret, bør det på lik linje være religiøs betjening for andre religioner.

Stian er også av samme oppfatning og beskriver samme ambivalens overfor prestens rolle i Forsvaret. Samtidig aner jeg en dobbelthet i hva han forteller fordi han avskriver heller ikke religionens rolle i Forsvaret og Norge som sådan.

Stian: ”Det er jo sånn Norge har blitt da (...) og feltprest har en viktig rolle som sjelerådgiver for alle, kristen eller ikke tenker jeg (...) Det er det som er vanskelig da. For religion har jo noe.. Gud og Kongen og fedrelandet, det er jo der det kommer fra.”

Den doble rollen presten har kommer også til syne i samtalen vår. Presten skal være samtalepartner, men også inneha en soldatautoritet.

Stian: ”Så min holdning til forsvaret er at det bør være helt sekulært (...) det som er bra med feltprestene er at det er sjelerådgivere uansett da. De er lært til å prate om død, det er en ufarlig psykolog tenker jeg. Og det er bra. Men de må være soldater også ellers så mister vi all respekten eller tilliten eller sånn, hvis det er en sånn stusslig person.”

Vi pratet videre om rollen som prest og jeg spurte ham om han hadde hatt behov for å snakke med presten hvorpå han svarte nei. Han sa at det ikke handlet om rollen hans som prest og at det antagelig ikke hadde vært noe annerledes om det hadde vært noen andre enn presten. Dersom han virkelig skulle hatt behov for å prate, er det viktig for ham at presten hadde vært det han kaller en ”soldatprest”. Han er på den ene siden tydelig på at han ikke skulle ønske det var noe religiøst med Forsvaret, samtidig som han mener at presten kan ha en bra rolle som samtalepartner fordi yrket tilsier dette.

6.5 Etiske dilemmaer

Under tjenesten møtte informantene på ulike etiske dilemmaer. Noen sier at de var mer forberedt på dette og andre opplever manglende forberedelser knyttet til dette. Sistnevnte gjelder særlig de som ikke var yrkestilsatt i Forsvaret. Mange av dilemmaene gjaldt spørsmål knyttet til Afghansk kultur og religion. Tor sier at han var godt forberedt på det formelle, for eksempel krigens folkerett. Han forteller at de også jobber gjennom ulike scenarier som involverer kvinner og barn. Allikevel er han klar på at disse forberedelsene handler om at man skal vite hva som skjer når det skjer, enn at man skal måtte vurdere hva som er riktig å gjøre. Han sier at det riktige å gjøre aldri har vært uklart, men at dette er noe man må tenke over på forhånd.

I et intervju kommer det frem historier som omhandler jenter med avskårne neser og kvinner som blir mishandlet av ektemenn til døde. Dette beskrives som potensielle etiske utfordringer det var vanlig å møte på. For å håndtere dette sier informanten blant annet at man ikke kan feste seg ved det fordi da blir man gal. Men at det er vanskelig å forholde seg til slike aspekter av tjenesten.

To av informantene bruker ordet ”kultursjokk” for å beskrive deres møte med Afghanistan. Tommy sier at det vanskeligst for han var å se barna og fattigdommen de levde under.

Tommy: ”Det er jo først og fremst barna du liksom legger merke til. Ser en fireåring barføtt og det ligger snø på baken og han er ute og gjeter geiter, med relativt fersk blåveis over ene øyet.”

Hans forteller en historie fra da han undersøkte hvordan søppelet i leieren ble håndtert. Han er tydelig preget av hva han forteller og synes det er vanskelig å ta innover seg at menneskene er så fattige og dårlig stilt. Samtidig bruker han ordet ”paradoks” flere ganger og viser at han sliter med å forsone seg med at oppdraget han er med på kan ha medført dårligere kår for den afghanske befolkningen.

Hans: ”De som håndterte søpla vår var altså enker og foreldreløse, som bodde i jordhuler på søppelplassen. Og betalingen de fikk for å sortere søpla til gjenvinning, var at de fikk spise den maten de fant i søpla. .. det er en helt utrolig opplevelse. Det er og et sånn paradoks i det her. Å leve av søppel i en ørken. Vi bruker altså 750 millioner i året på oss i uniform (...) Og likevel så er det altså enker og foreldreløse som holder liv i seg av å spise søppel etter vestlige soldater. Det er et enormt paradoks og det er vanskelig å ta innover seg.”

Hans sin historie sammenfaller også med Tommy sin under 5.2. De beskriver de delene av tjeneste som involverte negative konsekvenser for den afghanske befolkningen som vanskelig å håndtere.

6.6 Drøftelse

Forrige kapittel viste at meningsdannelsen blant informantene ikke hovedsakelig handlet om deres forhold til tro eller livssyn. En informant skiller seg ut ved at han er kristen og forteller om hvordan presten var en støtte for ham i en vanskelig situasjonen. Imidlertid dreide ikke denne situasjonen om noe som skjedde i Afghanistan og derfor vil jeg argumentere for at det ikke var tjenesten som hadde en innvirkning på hans tro. Det kan allikevel pekes på at det å være såpass langt hjemmefra kan ha en virkende effekt på hvordan han mestret situasjonen og her kommer prestens rolle som støtte inn.

Dette kapitlet sier også noe om at presten og hans funksjon har vært en positiv opplevelse for flere. Gudstjenesten blir også trukket frem som noe enkelte av informantene deltok på. Det viser seg derimot at de færreste snakker om dette som en del av en personlig religiøs overbevisning. I lys av hva Danbolt og Stifoss-Hansen skriver om ritualisering og symbolske

handlinger er det mulig å gi noen forklaringer på dette forholdet.¹³¹ Det er tydelig at deltagelse på gudstjeneste har en meningsbærende funksjon og gir en struktur i en hverdag som er preget av uforutsigbarhet. Dersom vi ser til religion forstått som samlende funksjon i samfunnet, kan deltagelse på gudstjeneste tyde på ønsket om å opprettholde en viss mening i veteranenes hverdag. Kollektivet som deltar i denne settingen er fra samme kulturbakgrunn og på denne måten er det en opplevelse av å ha noe felles. Kapellet er også en identitetsmarkør. Informantene lever i en ukjent tilværelse med en annen kultur og på denne måten blir kirken noe gjenkjennbart. Slik som Hans påpekte, var kirken et bindeledd til hjemme. Under fortellingene om bønn på linja og kongeønsket ser vi ulike meninger, men et spesielt fokus på kongeønsket. Når det gjelder kongeønsket er det en enighet om at dette handler om felleskap og å bygge samhold. De konsentrerer seg svært lite om den religiøse delen av ritualet. Som Danbolt og Stifoss-Hansen trekker frem kan slike symbolhandlinger være bærere av mening og et bilde på å holde noe sammen. Det kan også fungere som mestring spesielt i uoversiktlige situasjoner i livet.¹³²

Det beskrives samtidig en ambivalens blant flere når det gjelder synet på presten og religionens rolle i Forsvaret. På den ene siden stiller tradisjon som argument sterkt. På den andre siden ønsker flere å differensiere størrelsene militærmakt og religion. Den samme forståelsen ser man også i diskusjoner om religionens plass i norsk samfunn. Derfor er det nyttig å forstå det som tro i grad av personlig overbevisning på den ene siden, og religion som institusjon og kulturbærer på den andre siden. På denne måten kan informantens ambivalens forstås ut fra norsk historie med statskirke. Selv om man argumenterer prinsipielt mot sammenfatningen stat og kirke, og kirke i offentlige institusjoner, kan man allikevel verdsette religion fra et kulturelt perspektiv. Som vi skal se i det kommende kapittelet, er det viktig for mange med et felles historisk og kulturelt verdigrunnlag. Ambivalensen overfor religion i Forsvaret er dermed ikke en ukomplisert problemstilling som enkelt kan forklares.

Etiske dilemmaer de møter på blir ofte forbundet med den afghanske kulturen. Som Wilhelmson påpeker er det ofte i møte med andres kulturer at man blir bevisst sin egen. Verdien av å være forberedt på dette er viktig. Selv om informantene beskriver at de var dette så var ikke enkelt å møte på vanskelige situasjoner som de anser som et produkt av enten krig

¹³¹ Danbolt og Stifoss-Hansen, "Ritualisering: Å skape mening gjennom symbolske handlinger", 203-211.

¹³² Ibid, 203-204

eller kultur. Det fremstår som vanskelig for enkelte informanter å forsone soldatidentiteten og den sivile identiteten i dette hensynet. De er på den ene siden klar og hva som skal gjøres og hva de må gjøre. Men som særlig Hans nevnte, det var en tjeneste med mange paradokser. Inntrykket mitt er at de har mindre vanskelig med å forholde seg til spørsmål knyttet til liv og død. Det vil si hva som skjer under trefninger og kamp. Det som derimot har en bismak er tilstanden for den afghanske sivilbefolkningen. Det mellommenneskelige ved den sivile og militære identiteten blir satt på prøve.

7 Verdier- en subjektivering av religion?

Dette kapittelet tar for seg funnene i de foregående analysekapitlene og setter det i sammenheng med informantenes forståelse av verdier og verdigrunnlag. Kapittel sju er i større grad teoridrevet sammenlignet med kapittel fem og seks. Her blir teori om seksualisering anvendt for å analysere datamaterialet. Det legges et fokus på informantenes forståelse av religion som mer privatisert og subjektivert i en forlengelse av sekulariseringsprosesser. Utsagn om gudstjeneste og feltpresttjenesten som vist i kapittel seks blir også tatt opp her som en del av analysen.

Ettersom oppgavens funn på mange måter motbeviser tesen ”det finnes ingen ateister i skyttergravene”, faller det seg naturlig å si noe om hva funnene faktisk reflekterer. Alt i alt synes det ikke at informantene har fått et drastisk endret syn på eller forhold til religion. Det ser ikke ut til at hendelser som har vært utfordrende med hensyn til meningsaspektet ved tjenesten har ført til en revurdering av hvilken rolle tro har i livet deres. Samtidig opplever flere informanter presten og hans rolle som noe positivt, de opplever også gudstjenesten som noe godt og selv om noen i utgangspunktet var kritiske til denne rollen i Forsvaret, stiller de seg ikke utelukkende negative til presterollen. Informantene har også tatt opp problemstillinger knyttet til religionens plass i Forsvaret og hva de mener om Feltprestkorpset som sådan.

Gjennom informantenes beskrivelser av deres forhold til verdier, tro og livssyn kommer det frem at tjenesten har endret noe for dem. For noen handlet dette om møtet med afghansk religion og kultur. På den ene siden baserer endringen seg på et endret syn på kristendommen som samfunnsfunksjon, og for andre handlet det mer om endringer i personlige verdier etter møtet med en virkelighet som er svært annerledes enn den norske.

7.1 Verdier og verdigrunnlag

Nesten alle informantene anser seg selv som ateister eller agnostikere. Én informant skiller seg ut og sier han er kristen. Allikevel kommer det frem gjennom samtalene at de ulike ståstedene ikke er så fastsatt, og at flere snakker veldig positivt om kristendommen, særlig da som funksjon i det norske samfunnet. I den sammenheng nevnes synet på kristendommen som endret etter tjenesten. Som samfunnsfunksjon sier Kjell blant annet:

Kjell: *”Men altså jeg føler takknemlighet for at Norge er et kristent land som brakte oss hit vi er og kulturen vår og, at vi er protestanter, at reformasjonen har virkelig brakt oss langt frem.”*

Alle informantene ble spurt om hvilke verdier eller normer de anså viktige i sitt liv. Det kommer frem i et av intervjuene at det er viktig å handle i tråd med de verdiene han ser best og som er basert på hva man føler er riktig, fremfor å innrette livet sitt i *”frykt for en allmektig Gud.”* Frode som skiller seg ut fra resten, han anser seg selv som kristen og mener at de som ikke har et personlig trosforhold kommer til kort i situasjoner som kan oppfattes meningsløse. Han mener at ettersom de ikke har et bolverk for å forstå, vil verdigrunnlaget deres rase sammen. For han var tilgivelse svært sentralt for å håndtere det han mener er en tosidighet ved mennesket, det vil menneskets evne til å være god, men samtidig ond. Svært mange viser til lojalitet og ærlighet som viktige verdier for dem og en informant sier at det kan forstås i den militære rammen hvor en avdeling er avhengig av dette for å fungere. Det var et par som påpekte at ærlighet for dem ikke nødvendigvis handlet om å fortelle hele sannheten, men at det dreide seg om oppriktighet og intensjon med handlinger. Noen trakk også frem idealet om å gjøre mot andre som du vil at skal bli gjort mot deg selv. I sammenheng med dette sier Kjell:

Kjell: *”de ti bud er en grei rettesnor egentlig (...) og mange av disse normene våre og at det er egentlig tuftet på Bibelen og de ti bud som fra det nye testamentet som jeg synes er viktig, at man skal ta vare på hverandre. Et godt eksempel som å dele brød og fisk, og mette 5000, det var bare et bilde på et vis da, en det er jo ting som ligger her som fundament i vårt samfunn.”*

Dag, som anser seg selv som ateist, sier at han fikk en større forståelse og respekt for det kristne livssynet etter at han var i Afghanistan. Han sier at han ser det som nyttig i samfunnssammenhenger.

Dag: *”Når du er i Afghanistan så ser du konsekvensen av å ikke snu det andre kinnet til. Du ser konsekvensen av å ha et samfunn som ikke er basert på tillit og ikke i så liten grad viser tilgivelse og forståelse for andre mennesker.”*

Han forteller videre at han ikke nødvendigvis endret synet sitt på islam, men at konsekvensen av oppholdet i Afghanistan gjorde at han endret syn på kristendommen. Det handler derfor ikke om noen stor endring i personlig livssyn for han, selv om han gjennom samtalen vår gjør seg en rekke refleksjoner rundt hva han tenker om å være ateist.

Dag: ”Jeg tror jo på mange ting ikke sant, hvis du ser på hva begrepet betyr egentlig. Men ikke på sånne store dogmatiske systemer da. Det er på en måte litt med skrekk jeg ser på det selv nå som voksen ikke sant. Når du får med deg så mye i balasten når du har vokst opp i en kristen familie som du må forholde deg til når du plutselig ser at du ikke er kristen selv (...) Frykt og angst for at en tar feil for eksempel ikke sant.”

I sammenheng med spørsmål om det var enkelte situasjoner i tjenesten hvor livssyn ble spesielt viktig, sier han blant annet at han ikke har noe klart eller fast livssyn og at endringene deretter ikke er dramatiske, men heller små. Jeg spurte han om hvordan han forholder seg til å akseptere situasjoner som han synes er utfordrende når han ikke har troen på dogmatiske systemer.

Dag: ”...problemet med det er at når en ikke tror det finnes noen guddom så er det jo enten andre menneskers gode eller vonde vilje eller tilfeldigheter, og fryktelig ofte så er det vanskelig å vite hva som er årsaken (...) Også i Afghanistan naturligvis. Og det er en av de tingene igjen som ikke sant, som gjør at det er litt tyngre å være ateist enn å være kristen tror jeg. For en må forsone seg med det på en annen måte når en ikke har.. la oss si, vurder det sånn at det er en fair sjans for at man setter livet sitt i en eller annen sammenheng så må en forsone seg med det på en annen måte enn å overlate ansvaret til gud for å si det sånn.”

At han sier at det er tyngre å være ateist enn å være kristen forstår jeg på bakgrunn av at han også sier at han skulle ønske at den ”den kristne fortellinga var sann”. Men at han ikke tror på dette. Det virker som om han har vanskelig med å forsone seg med at han ikke tror på det samtidig som han sier ”jeg har på en måte alltid sett på meg selv som en person som mangla det som trengs for å tro.” Dermed hadde ikke tjenesten en slik innvirkning på hans livssyn som hypotesen ville tilsagt. Dag hadde også en analytisk stilling som gjorde at han var mye i leir, og faller inn under kategorien ikke yrkestilsatt militær.

Ordet ”barnetro” er gjennomgående i intervjuet med Kjell. Han sier for eksempel at han prøver aldri å si noe blasfemisk, men at han ikke tror det finnes høyere makter hvor en gud har en plan med alle. Han påpeker også at etter utenlandsoppholdet, tror han enda mindre på dette. På en side er han tydelig på at han har respekt for religion fordi han tror at religion er viktig for de som tror på det. Samtidig ser det ut til at tjenesten har gitt ham et mer negativt inntrykk av islam. Han legger mest vekt på at han ikke forstår den ”bokstavtro tolkningen” og at når mennesker blir drept i religionens navn, er det en konsekvens av dette. Imidlertid er han klar på at det er fundamentalisme han har et problem med og sier at det likeså godt kan være kristne. Han sier blant annet at ”*det står ingen steder at den guden vil det.*” Det er åpenbart at han knytter sitt negative syn på religion mot menneskene som bruker det i krig og konflikt. Han henviser også til konflikten i Nord-Irland i den sammenhengen.

Hans er veldig tydelig på at tjenesten i Afghanistan har endret verdisynet hans. Han sier at tjenesten har gjort at han er mer fornøyd i hverdagen. Han setter opp et motsetningsforhold mellom Norge og Afghanistan og sier:

Hans: ”*Det å bry seg om mennesket som omgir deg. Det har vi glemt, etter mitt syn. Sånn som stod her i avisene i forrige uke, en som hadde ligget i 338 dager, stein død i en leilighet. Hvordan er det mulig? I verdens beste land å bo i.*”

Dette forklarer han i sammenheng med fattigdommen han så, men fremhever at de har noe annet som han opplever at mange nordmenn har glemt - ”*det å være menneske*”.

Hans: ”*Noe av det jeg også kan si er, noe av det mest verdifulle jeg fikk med meg fra Afghanistan og tjenesten der er.. det er altså å oppleve å være i det som er rangert for verdens tredje fattigste land og jeg har i store deler av den tida vært i den fattigste delen, og i den fattigste delen av verdenens tredje fattigste land er etter vår målestokk, da bemerker jeg etter vår vestlige målestokk- eiendeler, og hva du har av verdier, men det jeg har sett er at selv om de er fattige på eiendeler og besittelser og til tider også mat, så kan du godt si at materielt sett fattigste, ja, men de har noe som vi.. som jeg har en følelse av at vi har glemt.*”

Forholdet hans til tro og livssyn er derimot noe han ikke snakker om som direkte endret av dette, slik han forstår det. Det han allikevel beskriver er en usikkerhet til eget ståsted. Før opptakeren ble slått på snakket vi løst rundt dette og derfor var det noe jeg ønsket å ta opp igjen under intervjuet. Han sa at han på en måte er kristen, men egentlig agnostiker. Jeg ønsket å vite mer om hvorfor han brukte ordet ”kristen”.

Hans: *”Det har med verdigrunnlaget å gjøre, hvis du ser på kjernen i verdigrunnlaget at du skal skjøtte deg vel, du skal være til nytte, du skal ikke som et av de ti bud du skal ikke slå din neste i hjel. Det tror jeg på.”*

Han opplever en tilknytning til det kristne verdigrunnlaget, uten at han selv ville kalt seg kristen. Han sier også at han tror det finnes ”noe” uten at han vet hva dette er. Når jeg spør om hvorfor han ikke forkaster at det finnes noe, svarer han: *”Det er et ganske stort kors bære at vi skulle være et resultat av en tilfeldig kjemisk suppe.”* Som sitatet ovenfor illustrerer, fremstår det som om han ser på sitt eget verdisyn som grunnet i kristne verdier, uten at dette gjør han kristen selv. Denne dynamikken forklarer han videre i samtalen i sammenheng med forberedelser for etiske dilemmaer i tjenesten. Han sier blant annet *”(...)hvor er skillet mellom verdigrunnlag for etikk og moral, og religiøs tro? Og det er i beste fall syltynt, om det er der i det hele tatt.”* Samtalen går videre ut på hvordan han ser for seg skillet mellom tro og verdi. Han viser at det å være kristen kan være mangefasettert. For han er det ikke entydig med personlig tro, men det er mulig å identifisere seg med et kristent verdigrunnlag allikevel. Det viser at dette verdigrunnlaget er viktig for ham, selv om han ikke opplever en personlig tro av det.

Hans: *”(...) Verdigrunnlaget er et kristen livssyn, uansett om du regner deg som religiøs eller personlig kristen eller hva som helst. Du slutter deg til det verdigrunnlaget vi har i Norge (...) det norske verdigrunnlaget er ikke noe annet enn et kristent livssyn i bunnen, med et sett av verdier (...) Men om det gjør deg til en kristen det er en annen sak, det er en definisjonssak for hver og en. Religion er jo en personlig sak.”*

Stian snakker også om verdisyn, men skiller det fra et eventuelt livssyn. Han forteller at etter at han har vært gjennom krigsskolen og fått barn, har han tenkt mer på hva verdier er. Samtidig sier han at han er ateist fordi han *”ikke trenger å ta stiling til om det finnes en gud*

eller ikke (...) men det betyr ikke at det ikke finnes en gud.” Underveis i intervjuet forteller han meg om en hendelse under tjenesten som opplevdes stressende mest fordi laget hans samarbeidet med noen som gjorde de utrygge på situasjonen. Han sier at han ikke opplevde det som farlig nødvendigvis, men at han ble ordentlig redd fordi han ikke hadde kontroll over det som skjedde.

Stian: ”Hvis jeg tenker jeg skulle blitt kristen så hadde det vært der 'okei vær så snill at det ikke skjer noe nå for det her kommer ikke vi til å takle'.”

Helt på slutten av intervjuet plukker han opp denne tråden og sier at han forstår at man har behov for å tro på noe, spesielt i Afghanistan.

Stian: ”(...) sikkert mange du snakker som sier at ingen er ateister i en skyttergrav og det er greit, men .. jeg tenker at kanskje mange som ber som aldri har bedt før i en skyttergrav, men det er ikke sikkert dem har blitt kristen for det (...) der nede i Afghanistan så er det kanskje det reddeste jeg har vært, da var jeg ordentlig redd. Men jeg tror at de som ber til gud da ikke gjør det fordi de er kristen, men fordi at det er liksom.. kanskje det hjelper der og da.”

Stian er den eneste som faktisk tar opp hypotesen som oppgaven baserer seg på. Han setter ord på noe flere har vært inne på uten å si det direkte – at trosopplevelser i pressede situasjoner ikke alltid handler om en personlig tro. I delkapittel 1.3, om eksisterende forskning på feltet, nevner jeg en studie fra Sverige som kom frem til at bønn som mestringsstrategi kan bli brukt som en impulshandling. Nå var det ingen av mine informanter som sa at de faktisk gjorde dette, men de refleksjonene Stian gjør seg rundt det blir allikevel relevant. Det illustrerer godt hvordan man kan se for seg at religion kan fungere som funksjon og tilføre en mestring til informantene.

7.2 Sekularisering og subjektivering av religion

Flere av informantene stiller seg positivt til kristendommen som en del av norsk kultur. Samtidig nevnes kristne verdier som viktige og som en del av livet deres. Jeg vil derfor argumentere for at dette sier noe om utviklingstrekk når det gjelder religionens plass i nordmenns liv. Tradisjonell sekulariseringsteori hevder at ettersom samfunnet blir mer

modernisert, vil religionen miste sin plass i menneskers liv. I de siste årene har denne trenden derimot snudd og flere spår religionens tilbakekomst. Å kunne si noe om et samfunn er sekularisert er ikke et enten eller spørsmål, men heller et spørsmål om i hvilken grad og på hvilke nivåer i samfunnet vi kan snakke om sekularisering. På makronivå kan det se ut som Norge er sekularisert i den grad at det ikke lenger er offisiell statskirke og at religion ikke har en direkte innflytelse over politikk og samfunn. På mesonivå kan det også tydes en sekularisering om man ser på statistikken som tilsier en nedgang i organisert religiøs aktivitet, spesielt med hensyn til medlemmer i DNK. Religion på mikronivå kan være mer komplisert å analysere. Samtidig viser undersøkelser mindre religiøs overbevisning blant nordmenn.¹³³

Norge fremstår sekularisert på mange områder, men allikevel har religion en stor plass i medier og er en del av politiske diskusjoner. Det er dermed ikke gjensidig ekskluderende at et samfunn går gjennom sekulariseringsprosesser og at religion er et tema. Debatten om Feltprestkorpsets rolle er en av disse type debattene som er gjort rede for innledningsvis og i delkapittel 4.4.1. Informantenes forhold til verdier, også forstått med bakgrunn i den kristne kulturarven og synet på dens samfunnsfunksjon, er mulig å forklare med bakgrunn i den typiske sekulariseringstendensen som utarter seg i skandinaviske land. Det er dermed mulig å vise at man kan verdsette kristendommen som en del av historien, selv om dette ikke gir utslag på personlig tro. Som Schmidt viser til beveger tendensen seg fra å omhandle religion på institusjonsnivå til å tendere mot subjektive erfaringer. Disse subjektive erfaringene kommer til uttrykk gjennom informantenes forståelse av verdier og hvordan dette kan knyttes til kristendommen.

7.3 Religionens sosiale funksjon

Forholdet deres til gudstjeneste, beskrevet i 6.2, viser at deltagelsen der ikke nødvendigvis handlet om eksplisitt tro. Det kom heller ikke frem at de gikk noe mer på gudstjeneste i Afghanistan sammenlignet med hva de ville gjort hjemme. Flere snakker derimot om det sosiale aspektet ved særlig vaflene som serveres etterpå, og at for mange kunne dette være det sterkeste insentivet for å møte opp. Kirkehuset kan operere som en identitetsmarkør, det

¹³³ Botvar, ”Endringer i nordmenns religiøse liv”, 14-15.

vil si at det fungerer som en indirekte måte å vise hvem man er på.¹³⁴ Noe som kom frem under intervjuene var at flere forholdt seg til feltkapellet som noe hjemlig. Sånn sett kan kapellet i internasjonale operasjoner fungere som identitetsskapende fremfor å handle om personlig tro. Identitet her blir forstått i forlengelse av en kulturell identitet.¹³⁵ Kirkerommet får i det hensynet et funksjonalistisk preg utover sin egenart av å være et hellig rom eller hus. Men, hva sier dette om hvilken plass religion har i nordmenns liv? Davie argumenterer for at Europa er et unntak fra resten av verden og omtaler det som ”the exceptional case”. Hun mener at store deler av europeere forholder seg til religion i form av ”vicarious religion” som skissert under del-kapittel 3.3. Dette perspektivet kommenterer også Ulla Schmidt hvor det vises til høye medlemstall i DNK og lav deltagelse i kirkens aktiviteter. Det betyr at de aller fleste ikke bruker kirken aktivt, men at dette blir opprettholdt av en religiøs minoritet. Dermed blir det nyttig å forstå medlemmer av DNK som passive eller aktive. Flesteparten av informantene kan forstås som typiske passive medlemmer. Stensvold beskriver de passive medlemmene som først og fremst opptatt av at kirken skal være der, som en selvfølge og serviceinstitusjon for overgangsritualer i livet.

Hvordan selve kapellet og gudstjenesten deretter blir ansett kan tyde på en ubevisst mestringsstrategi blant informantene. Studien viser at informantene sier at ”det som skjedde hjemme” er mer vanskelig for de å forholde seg til enn hva som skjer i Afghanistan på grunn av avstand. Gudstjenesten blir dermed en link til hjemme og noe utenfor den vanlige hverdagen i tjeneste. Som kapittel seks viste kan dette ritualet være med på å skape en meningsbærende ramme for informantene. At informantene deltok på gudstjeneste og møtte andre med samme kulturelle bakgrunn kan også ses i lys av Durkheims teori om religiøse ritualer som uttrykk sosial ”cohesion”.¹³⁶

7.4 Drøftelse

Dette kapitlet har i hovedsak fokusert på endringer og bevisstgjøring innen verdigrunnlag for informantene. Jevnt over det ingen informanter som sier at de har hatt noen store omveltninger i sammenheng med egen tro eller livssyn. Da jeg stilte spørsmålet om det var forhold i tjenesten som gjorde at tro eller livssyn ble spesielt viktig fikk jeg blant annet

¹³⁴ Wagle, ”Norge- et fler-religiøst, kristent land?”, 326

¹³⁵ Krogseth, ”Kirken som kultur- og tradisjonsbærer- og statskirken”, 57-60.

¹³⁶ McGuire, *Religion, the social context*, 197-198.

følgende svar: ”*Nei... mye av dette er rutinepreget.*” I en annen samtale blir rasjonell tekning trukket frem som det mest avgjørende. Det som peker seg mer ut er hvordan noen informanter ser på religion som enten noe positivt eller negativt. Det har allikevel ikke innvirkning på deres personlige ståsted.

Det første jeg vil trekke frem er verdier som noe adskilt fra tro. Kristne verdier og verdigrunnlag blir trukket frem som noe sentralt og positivt. Selv om majoriteten av informantene anser seg selv som ikke-religiøse, omtaler flere fremdeles sitt verdigrunnlag i lys av en kristen forståelse. Kjell snakker om de ti bud og at disse normene ligger her som et fundament for samfunnet vårt. Hans sier eksplisitt at verdigrunnlaget er et kristent livssyn, men at det ikke nødvendigvis gjør han til kristen. Jeg forstår også utsagnet hans som noe mer allment og at han referer til det norske samfunnet som helhet. Jeg mener at dette viser at informantene forstår kristendommen som en del av en kulturell identitet. Denne kulturelle identiteten kommer også til uttrykk i deltagelse på gudstjeneste. Forholdet til kristendommen tyder på å ikke angå selve substansen i religionen som sannhetsinnhold og om det faktisk finnes en Gud; det er hva kristendommen gjør i kraft av funksjon og hvordan den tilfører en større mening basert i kulturhistorie og som tradisjonsbærer. Til en viss grad tilfører kristendommen en følelse av tilhørighet som normsetter og samlende funksjon, for eksempel i gudstjenester. I samsvar med Schmidts tilnærming, som vektlegger det subjektive og individualiserte perspektivet på religion, vil jeg argumentere for at informantenes forhold til verdier dreier seg om en annen måte å forstå religion på. Her vektlegges religionens evne til å formidle verdi og moral fremfor religiøst begrunnede levereregler.¹³⁷

Betydningen av et felles verdigrunnlag er særlig viktig under forhold som internasjonale operasjoner. Dette kan også ses i lys av forståelse for kulturmøter som skissert opp under delkapittel 4.2. I rollen som militær ansatt og i konteksten Afghanistan kan den sivile identiteten blir underkommunisert. Den sivile identiteten informantene i denne oppgaven kommer fra er i stor grad en kristen identitet. Beskrivelser av oppvekst viser mange av de samme tendensene, med besøk i kirken og forståelse av barnetro. Spesielt Kjell trekker dette frem som formativt for hans liv. Han peker også på at i møte med Afghanistan har han mindre tro på høyere makter, men at han er forsiktig med å si noe som kan oppfattes blasfemisk.

¹³⁷ Schmidt, ”Religion i dagens Norge: sekularisert? privatisert? pluralisert?”, 199.

Informantenes forhold til religion kan tolkes som et resultat av sekularisering, hvor det har skjedd en overføring fra institusjonell autoritet til personlig og subjektivt forståelse av religion. De forklarer at graden av involvering i religiøse aktiviteter under tjenesten handlet om hvorvidt de ønsket og hadde mulighet til å delta. De vektlegger særlig det sosiale aspektet og fremhever det religiøse som noe annet enn hverdagen som militært ansatt i en krigssone. Nettopp her kan vi legge et ekstra lag til forståelsen av fellesskap. Som nevnt er den sivile identiteten underkommunisert under tjenesten. Det er liten tid til private aktiviteter og tiden i tjenesten handler stort sett om å gjøre en jobb. Informantene er der først og fremst i kapasitet å tjene Forsvaret og oppdraget. På denne måten blir det ikke ”plass til” den sivile identiteten som tydeligst kommer til uttrykk gjennom det de fleste har til felles- en kristen kulturbakgrunn.

8 Konklusjon

Denne studien har tatt utgangspunkt i hypotesen ”det finnes ikke ateister i skyttergravene”. På bakgrunn av dette har jeg gjort en kvalitativ undersøkelse blant sju veteraner som har tjenestegjort i Afghanistan mellom 2007 og 2012. Jeg har spurt dem om hvordan de har forholdt seg til spørsmål knyttet til tro og livssyn under tjenesten. Først og fremst var jeg interessert i å undersøke om tjenesten har vært en medvirkende faktor til endringer med hensyn til hypotesen som oppgaven er basert på.

For å besvare dette har jeg stilt spørsmålet ”*hvordan oppleves mening og mestring under tjenesten i Afghanistan?*” Oppgaven konkluderer med at informantenes meningsdannelse under tjenesten ikke ble truet i stor grad. De som derimot opplever utfordringer med hensyn til dette har beskrevet mestringsprosesser som er positive.

I det følgende vil jeg bruke de underordnede forskningsspørsmålene for å gi en forklaring på dette. Her vil jeg gjøre rede for hovedfunnene i oppgaven og gi mulige tolkninger til hvorfor hypotesen ikke har holdt i dette tilfellet. Dette kapitlet vil gi en forklaring på dette med bakgrunn i religionens endrede rammevilkår. Det er selvsagt mulig å peke på ulike former for krig og væpnet konflikt som en del av argumentasjonen. Hypotesen som oppgaven opererer med ble formet i et annet politisk- og samfunnsmessig klima. Denne oppgaven har derimot fokusert på hvordan religionens rolle har utviklet seg og legger dette til grunn for begrunnelsen.

Hvordan vurderer veteranene mening under tjeneste?

Med utgangspunkt i mitt materiale er det ikke grunnlag for at oppgavens tese holder. Dersom denne oppgaven hadde bekreftet at ”det ikke finnes ateister i skyttergravene”, hadde vi sett beskrivelser av store utfordringer knyttet til mening og mestring for informantene. De hadde også beskrevet opplevelsen av tjenesten som svært lite meningsfull i etterkant av oppdraget. Det gjør de ikke.

I de tilfellene hvor informantene har opplevd utfordringer tilknyttet dette har de heller funnet en ny mening i situasjonen. I lys av Park og Pargaments mestringsteori og Schells generativitet vil jeg konkludere med følgende: Informantene bekrefter ikke hypotesen fordi

de går gjennom en positiv mestringsprosess og kan relatere seg til generative perspektiver ved tjenesten. Dette gjør at de ikke opplever alvorlig tap av mening.

Som jeg har vist har de informantene som erfarte tjenesten som mer meningsfull gjort dette på grunn av yrkessituasjon eller en sterk ideologisk overbevisning om oppdraget. Disse faktorene er avgjørende for å håndtere utfordrende situasjoner.

Hvordan oppleves feltpresten som en del av tjenesten?

Gjennom kapittel 6 har jeg vist de ulike sidene av feltpresttjenesten og hvordan informantene har forholdt seg til dette. Valget om å inkludere dette er som vist for å se hvordan informantene stilte seg til denne rollen som en synlig del av tjenesten og om dette hadde en innvirkning på deres forhold til mening og mestring.

På bakgrunn av materialet presentert her er det synlig at informantene uttrykker en ambivalens mot prestens rolle og Feltprestkorpset som institusjon. Imidlertid forstås disse størrelsene noe ulikt. Det pekes på at den religiøse rollen presten spiller ikke hører hjemme i Forsvaret. Samtidig klarer de ikke helt å avskrive prestens rolle. Dette henger sammen med argumentene, som går igjen, om at det religiøse anses som noe positivt kulturelt sett. De negative holdningene stammer stort sett fra synet om å ikke blande sammen stat og kirke i tillegg til hensynet for tros- og livssynsminoriteter. Som en følge av økt religiøs pluralisering og deretter endrede rammebetingelser for religion i samfunnet er det vanskelig å forsvare prestetjenestens plass på et institusjonelt nivå.

Prestetjenesten opptrer også som en del av mestringsprosesser informantene forteller om. Derimot vurderes ikke dette til noe eksplisitt religiøst. Prestens funksjon som samtalepartner og kompetanseholder av etiske spørsmål er hva de heller vektlegger. Denne oppgaven har også vist hvordan informantene har opplevd kollektive ritualer som gudstjeneste, bønn på linja og kongeønsket. Her er tydelig at det er funksjonsaspektet som er vektlagt. Dette svarer til informantenes syn på ritualene som et uttrykk for felleskap og samhold. Det er mulig å anse dette som en form for religiøs mestring i lys av fokuset på hva ritualene er et uttrykk for.

Hvorfor holder ikke hypotesen?

Rammevilkårene for tesen har endret seg fra 2.verdenskrig til nå. Som jeg har vist finnes det ulike teorier knyttet til begrepet sekularisering. En årsak til at hypotesen blir falsifisert i dette tilfellet kan forklares på bakgrunn av differensieringen mellom stat og kirke. I 1948 ble FNs menneskerettigheter nedfelt som blant annet inkluderer religion- og livssynsfrihet. I tillegg til menneskerettighetskonvensjonen av 1950.¹³⁸ Dette er sentrale forutsetninger for endringer i forholdet mellom stat og religiøse institusjoner hvor disse institusjonene blir nå i større grad regulert. Religion på institusjonsnivå var dermed mer tydelig før 2.verdenskrig, selv om sekulariseringsprosesser har funnet sted lenge før det. En konsekvens av retten til religion- og livssynsfrihet er at minoriteters vern blir i større grad ivaretatt. Dette gir implikasjoner i institusjoner som for eksempel Feltprestkorpset, hvor hovedargumentet for de nylige endringene er av hensyn til det økende religiøse mangfoldet i Norge.

Sekularisering på organisasjonsnivå blir igjen påvirket av disse endringene. Delkapittel 3.4 gjorde rede for den religiøse utviklingen i Norge. Statistikken viser her til en gradvis nedgang i Den norske kirkes monopol som religiøs tilbyder og institusjon. Fra 1969 har andre tros- og livssynsamfunn utenfor DNK fått offentlig støtte pr medlem som DNK får av staten hvert år.¹³⁹ Dette har blitt gjort for å kompensere for at DNK har status som majoritetskirke.

Endringer i individuell religiøsitet er derimot mer vanskelig å måle. Det er allikevel mulig å argumentere for endringstendenser innen privat religiøsitet som Schmidt viser til. Som jeg presenterte under 3.4 har DNK sin posisjon som selvskrevent rammeverk blitt redusert. Denne oppgaven har vist tydelige tendenser til en individualisert forståelse av kristendommens rolle i informantenes liv. Derfor vil jeg argumentere for at årsakene til at mennesker søker religion er endret. Religion forstått som substans hvor dens innhold og forestillinger om en gud er essensielt svekkes. Derimot er religion forstått som funksjon i større grad videreført og har betydning. Informantene har vist til en oppfatning om kristne verdier og prestens rolle i Forsvaret som noe positivt. For de handler det ikke om trosinnholdet, men den funksjonen religion spiller i dette hensynet.

Denne studien har også fokusert på dobbeltheten med hensyn til forholdet mellom kirke og stat i norsk kontekst. Som teorikapittelet har redegjort for finnes det unike forhold i Europa

¹³⁸ Plesner, *Religionspolitikk*, 87.

¹³⁹ *Ibid*, 47.

og særlig Skandinavia når det gjelder sekularisering. Funnene i denne oppgaven viser tydelig et samsvar til dette. Historien med statskirke har lagt til rette visse forhold for hvordan informantene anser religion og hvilken rolle den spiller i samfunnet. Dette får også konsekvenser for hvordan religion blir vurdert på individnivå. For å konkludere vil jeg argumentere for følgende: hypotesen holder ikke i dette tilfellet fordi religion i større grad er privatisert og subjektivt sammenlignet med da hypotesen ble argumentert for. Hypotesen tar utgangspunkt i en substansiell forståelse av religion, men som denne oppgaven har vist er den funksjonelle siden mer fremtredende. Dette er et resultat av en sammensatt sekulariseringsprosess hvor det særegne for Norge med historisk statskirke må tas i vurdering.

Utblick

Funnene i denne oppgaven viser til en endring i forståelsen av religion og dens rolle i det norske samfunnet. Jeg vil i det følgende si noe om hvilke implikasjoner jeg mener at dette har for spørsmål knyttet til tro og livssyn i den offentlige debatten. Debatten rundt religiøs betjening i blant annet Feltprestkorpsset kan ses innenfor denne rammen. Jeg mener imidlertid at dette kan speile en allmenn tendens og reiser vidtgående spørsmål til hvordan staten kan håndtere dette fremover. Dette er imidlertid ikke en enkel problemstilling som jeg mener at mine perspektiver kan gi et entydig svar på. Derimot vil jeg påstå at det kan være nyttig å si noe om. Som jeg har vist i dette konklusjonskapittelet er det religionens funksjonelle rolle som hovedsakelig vektlegges i informantenes svar og kanskje på bekostning av religionens substans. Dette gir konsekvenser for hvordan man vurderer religion som en del av menneskers liv. Derfor er min påstand som følgende: religionspolitiske spørsmål har tidligere tatt stor høyde for en substansiell forståelse av religion og forsømt den funksjonelle siden. I lys av dagens religiøse endringer i Norge gjør dette at debatten mister perspektiver for en helhetlig tilnærming. Dette gjelder særlig spørsmål knyttet til DNK som majoritetskirke i Norge. For en mer hensiktsmessig diskusjon av dette temaet er det nødvendig å ta utgangspunkt i religionens rolle slik den fremtrer i samtiden.

Litteraturliste

Brunstad, Paul Otto. "Krigens dramaturgi- om myter og etikk". I *Militæretikk*, redigert av Nils Terje Lunde og Bård Mæland, 13-30. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2006.

Danbolt, Lars Johan og Hans Stifoss-Hanssen. "Ritualisering: Å skape mening gjennom symbolske handlinger". I *Religionspsykologi*, redigert av Lars Johan Danbolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen, Knut Hestad og Lars Lien. 203-215. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2014.

Danbolt, Lars Johan. "Hva er religionspsykologi? Begrepsavklaringer i en nordisk kontekst." I *Religionspsykologi*, redigert av Lars Johan Dabolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen (red.), Knut Hestad og Lars Lien. 17-29. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2014.

Davie, Grace. "Is Europe an Exceptional Case? *." *International Review of Mission* 95, no. 378 379 (2006): 247-258. <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1111/j.1758-6631.2006.tb00562.x>

Forsvarsdepartementet, "Fra vernepliktig til veteran: Om ivaretagelse av personell før, under og etter deltakelse i utenlandsoperasjoner." St.meld. nr. 34 (2008-2009). Oslo: Forsvarsdepartementet, 2008-2009. Hentet 28.10.18. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-34-2008-2009-/id560494/sec1?q=personell%20som#KAP1-4>

Friestad, Erlend. "Her er feltimamen og felthumanisten." *Vårt Land*. 10.01.17. <http://www.vl.no/nyhet/her-er-feltimamen-og-felthumanisten-1.911093?paywall=true>

Gorski, Philip S. & Altinordu, Ates. "After Secularization?". *Annual Review of Sociology*. Vol 34 (2008): 55-77. <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.soc.34.040507.134740>

- Granqvist, Pehr, and Jakob Moström. "There Are Plenty of Atheists in Foxholes-in Sweden." *Archive for the Psychology of Religion* 36, no. 2 (2014): 199-213.
- Gustavsen, Elin Marthinussen, Guro Lien og Andreas Forø Tollefsen. *Norsk deltakelse i internasjonale operasjoner 1990–2015*. Oslo: Forsvarets forskningsinstitutt, 2017. <https://www.ffi.no/no/Rapporter/17-00996.pdf>
- Gustavsen, Elin. *Constructing meaning after war A study of the lived experiences of Norwegian Afghanistan veterans and military spouses*. Ph.D.avhandling. Universitetet i Oslo, 2017.
- Kosberg, Norunn. *Humanistisk livssynsbetjening i Forsvaret*, Oslo: Fritanke.no, 2016. http://fritanke.no/filarkiv/RAPPORT_Kosberg_Humanistisk_livssynsbetjening_i_Forsvaret.pdf
- Krogseth, Otto. "Kirken som kultur- og tradisjonsbærer- og statskirken." *Kirke og Kultur*, 110, no. 1 (2005): 57-61. Hentet 20.10.18. https://www-idunn-no.ezproxy.uio.no/kok/2005/01/kirken_som_kultur-_og_tradisjonsberer
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2017.
- Lunde, Nils Terje og Raag Rolfsen. "Religiøs mangfold og militær enhet: Geistlig betjening og etikkopplæring i et pluralistisk forsvar." *Feltpresttjeneste og livssynsmangfold: Feltprestkorpsets skriftserie nr.1*. Oslo: Feltprestkorpset, 2012.
- Lunde, Nils Terje. "Religiøs mangfold og militær enhet," *Pacem: Tidsskrift for militær etikk* Hentet 26.10.18. <http://pacem.no/2009/religiost-mangfold-og-militaer-enhet-4/>
- McGuire, Meredith. *Religion, the social context*. Belmont: Wadsworth Thomson Learning, 2002.

Olsen, Ole N., Ingunn Andersen og Bjørnar Tommelstad. "Navnene på de drepte soldatene offentliggjort." *Verdens Gang*. Hentet 28.10.18.

<https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/e9XAO/navnene-paa-drepte-soldater-offentliggjort>

Park, Crystal L. "Making Sense of the Meaning Literature: An Integrative Review of Meaning Making and Its Effects on Adjustment to Stressful Life Events".

Psychological Bulletin 136, 2 (2010): 257-301. 05.02.2018. [10.1037/a0018301](https://doi.org/10.1037/a0018301)

Repstad, Pål. *Mellom nærhet og distanse*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

Rønnefeldt, Carsten F. "Makt i internasjonale operasjoner." I *Norge i internasjonale operasjoner: Militærmakt mellom idealer og realpolitikk*, redigert av Tormod Heier, Anders Kjøberg og Carsten F. Rønnefeldt, 34-42. Oslo: Universitetsforlaget, 2014.

Schmidt, Ulla. "Kirkeordning og verdifelleskap." I *Endring og tilhørighet:*

Statskirkespørsmålet i perspektiv, redigert av Ulla Schmidt. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2006.

Schmidt, Ulla. "Norge: Et religiøst pluralistisk samfunn?". I *Religion i dagens Norge: mellom sekularisering og sakralisering*, redigert av Pål Ketil Botvar og Ulla Schmidt. 25-42.

Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Schmidt, Ulla. "Religion i dagens Norge: sekularisert? privatisert? pluralisert?". I *Religion i dagens Norge: mellom sekularisering og sakralisering*, redigert av Pål Ketil Botvar

og Ulla Schmidt. 196-203. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Schnell, Tatjana. "Individual differences in meaning-making: Considering the variety of sources of meaning, their density and diversity". *Personality and Individual Differences* 51, (2011): 667-673. 22.09.2018.

<https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.06.006>.

- Schnell, Tatjana. "The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being". *The Journal of Positive Psychology* 4, 6 (2009): 483-489. <https://doi.org/10.1080/17439760903271074>.
- Statistisk sentralbyrå, "50 mest populære navn fra 1970-1979." Hentet 19.10.18. <https://www.ssb.no/a/navn/topp10/topp50/1970.html>
- Stensvold, Anne. "Vår kirke". *Kirke Og Kultur*, no. 04 (2008): 288-97. Hentet 18.10.18. https://www-idunn-no.ezproxy.uio.no/kok/2008/04/var_kirke
- Svanholm Skogesal, Gunnar. "Praktisk religiøsitet: Religiøs mestring blant muslimske flyktninger." Upublisert masteroppgave. Diakonhjemmet Høgskole. 2015.
- Thagaard, Tove. *Systematikk og innlevelse : En innføring i kvalitative metoder*. 5. Utg. ed. Bergen: Fagbokforlaget, 2018.
- Torbjørnsen, Tor. "Religiøs mestring". I *Religionspsykologi*, redigert av Lars Johan Danbolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen, Knut Hestad og Lars Lien. 127-129. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2014.
- Wagle, Finn. "Norge- et fler-religiøst, kristent land?". *Kirke og Kultur*, no. 04 (2015): 317-37. Hentet 20.10.18. https://www-idunn-no.ezproxy.uio.no/file/pdf/66817397/norge_-_et_flerreligioest_kristent_land.pdf
- Wansink, Brian, and Wansink, Craig S. "Are There Atheists in Foxholes? Combat Intensity and Religious Behavior.(Report)." *Journal of Religion and Health* 52, no. 3 (2013): 768-779.
- Wilhelmsson, Peter Shaw. "Kulturforståelse i internasjonale operasjoner". I *Norge i internasjonale operasjoner: Militærmakt mellom idealer og realpolitikk*, redigert av Tormod Heier, Anders Kjølberg og Carsten F. Rønnefeldt, 211-222. Oslo: Universitetsforlaget, 2014.

Vedlegg 1: Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Tro og livssyn blant norske veteraner”

Bakgrunn og formål

Mitt navn er Christin-Helen Vasvik og jeg er masterstudent ved Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Formålet med studien min er å finne ut av hvilken opplevelse norske veteraner har av tro og livssyn under tjeneste i Afghanistan. Den tentative problemstillingen er *”hvordan oppleves tro og livssyn som mestringsressurs blant norske veteraner?”*.

Jeg ønsker å se nærmere på hvordan tro og livssyn oppleves i lys av skarpe oppdrag i Afghanistan og hvordan dette eventuelt endres. Med mestringsressurs mener jeg hvordan man håndterer og vurderer ulike situasjoner som oppstår under tjeneste som kan relateres til oppfatninger om mening og identitet i tjenesten.

I denne forbindelse ønsker jeg å komme i kontakt med menn og kvinner som har tjenestegjort i Afghanistan mellom perioden 2007 og 2011.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Dette vil være en kvalitativ studie som skal være basert på dybdeintervjuer hvor intervjuene vil bli tatt opp og notert ned. Spørsmålene vil hovedsakelig orientere seg rundt informantenes syn på tro og livssyn, erfaringer fra Afghanistan og feltprestens rolle. Lengde på intervjuet er antatt å ta 1-1,5 time.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Lydopptak, notater og transkripsjoner av intervju vil bli slettet etter at studien er ferdig. Samtykkeskjema med fullt navn vil være eneste dokument hvor personalia er skrevet ned og vil bli oppbevart i en låst skuff hos veileder. Ingen informanter skal kunne bli gjenkjent i oppgaven. Prosjektet skal etter planen avsluttes høsten 2018.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Christin-Helen Vasvik på e-post: chrisvas@student.teologi.uio.no og telefon 98631816. Veileder for studien er Hallgeir Elstad som kan kontaktes på: hallgeir.elstad@teologi.uio.no.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Vedlegg 2: Intervjuguide

Fakta

- Alder
- Kjønn
- Bosted og opprinnelig fra
- Ansettelsesforhold, fortsatt ansatt i Forsvaret eller ikke?

Bakgrunn

- Kan du fortelle meg om din vei til Forsvaret/ hvorfor du valgte å søke?
- Hvilken stilling hadde du under tjenesten i Afghanistan?
- Hvor mange ganger og hvor lenge av gangen har du tjenestegjort i Afghanistan?
 - o Har du hatt utenlandstjeneste andre steder?

Informantenes forhold eller forståelse av egen tro og livssyn

- Kan du si noe om hva du anser som meningsfullt i hverdagen?
- Kan du fortelle meg om ditt forhold til tro eller livssyn fra barndom og ungdomsårene?
 - o *Foreldres forhold til tro/livssyn*
- Hvordan vil du beskrive ditt forhold til tro eller livssyn nå?
 - o *Kan du si noe mer om dette deles med partner/barn, hvorfor/hvorfor ikke?*
- Hva vil du trekke frem som det mest sentrale for deg i ditt livssyn eller tro?
- Har det vært perioder i livet eller bestemte livssituasjoner hvor ditt livssyn eller din tro har vært spesielt viktig for deg?
 - o *Hva/hvorfor var det viktig?*
 - o

Erfaringer fra Afghanistan

- Kan du fortelle meg om motivasjonen din for å dra?
 - o *Hvordan vurderte du indre og ytre motivasjon?*
- Kan du fortelle meg om hvordan du opplevde tjenesten?
- Hvordan opplevde du fellesskapet?
 - o *Var det særlige situasjoner hvor dette ble styrket eller svekket?*

- Kan du fortelle om hvordan du ble forberedt på etiske dilemmaer som kunne oppstå?
 - o *Hvordan vil du vurdere relevansen av dette (undervisningsopplegget) for deg selv under tjenesten?*
- Hvordan forholdt du deg til risikoen for å bli skadd eller drept?
- Kan si noe om enkelte situasjoner eller forhold i tjenesten som gjorde at tro og livssyn ble spesielt viktig?
 - o *Hvorfor tror du det var viktig i disse situasjonene?*
- Kan du beskrive en eller flere situasjoner som oppstod i tjenesten som opplevdes stressende eller vanskelig, og hvordan du håndterte dette?
 - o *Kan du si noe mer om hvordan du var forberedt eller ikke forberedt på en slik hendelse?*
 - o *Positiv eller negativ mestring?*
 - o *Når du tenker tilbake, hvorfor valgte du å håndtere situasjonen slik?*
 - o *Kan du si noe om dette samsvarte med ditt livssyn eller din tro? (hvis ikke, var det utfordrende å akseptere utfallet?)*

Feltpresten

- Kan du fortelle meg om ditt forhold til feltpresten?
- Hvordan vil du beskrive gruppas forhold til feltpresten når det kommer til innpass og tillit?
 - o *Var feltpresten en del av miljøet? Lett tilgjengelig?*
- Husker du et eller flere tilfeller hvor du hadde behov for samtale med feltpresten?
 - o *Kan du si noe mer om tematikkene som ble berørt under samtalene?*
 - o *Hvilke tanker gjorde du deg rundt hans/hennes rolle som prest i samtalene?*
- Kan du fortelle om det oppstod situasjoner hvor feltpresten fikk en mer sentral rolle enn normalt?
 - o *Hvordan opplevde du at det var presten som tok føringen i denne situasjonen?*
- Kan du fortelle om hvordan du opplevde, og hvor mye du deltok på gudstjenester?
- Kan du fortelle om dine tanker rundt bønn på linja og framsigelsen av Kongeønsket?

- Kan du fortelle om hvordan du opplevde, og hvor mye deltok på religiøse arrangementer i regi av feltpresten?
 -
 - *Ble det også arrangert livssynsnøytrale arrangementer, som f.eks. etikksamtaler eller andre temakvelder?*
 - *Kan du gi en mer detaljert beskrivelse av....*
 - *Har du flere eksempler på hvordan dette...*